

ODRAZ PŘECHODU K PRÁVNĚ KONSTITUOVANÉMU MĚSTU NA VÝCHODNÍ ČÁSTI PLOCHY VÝZKUMU HOLANOVA PALÁCE NA STARÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM ČP. 684/I

PAVEL TAIBL

Výzkum měšťanského domu na Starém Městě pražském představuje velmi komplexní téma, na jehož zpracování se podílí celá řada vědních disciplín jako historie, archeologie, historie architektury a další. Záchranný archeologický výzkum na ploše parcely č. 690 v ulici Rybná z roku 1992 odhalil početný soubor středověkých nálezových situací a artefaktů hmotné kultury, které svědčí o proměně raně středověké pražské sídelní aglomerace 12. století v právně konstituované město vrcholného středověku. Za pomoci nových detailních rozborů archeologických situací, zděné měšťanské zástavby z doby okolo roku 1300 a jejich nálezového fondu jsme schopni vytvořit náhled do proměny osídlení v okrajové městské čtvrti.

REFLECTION ON THE TRANSITION TO A LEGALLY CONSTITUTED CITY ON THE EASTERN PART OF THE EXCAVATION AREA OF HOLAN PALACE IN THE OLD TOWN OF PRAGUE NO. 684/I

Research of burgher houses in the Old Town of Prague presents a very complex theme requiring a cooperation of a wide range of scientific disciplines such as history, archaeology, history of architecture etc. Rescue archaeological excavation of the plot No. 690 in Rybná Street in 1992 revealed extensive assemblage of medieval contexts and artefacts, which illustrate the transformation of the early medieval Prague settlement agglomeration of the 12th century into the legally constituted city of High Middle Ages. New detailed analyses of the archaeological contexts and of the burgher buildings from around 1300 and their material culture provide an insight into the transformation of the settlement in the peripheral city district.

Klíčová slova — Praha – středověk – město – měšťanský dům – stavební relikt – hmotná kultura – sociotopografická analýza – archeologický výzkum

Key words — Prague – Middle Ages – town – burgher house – building remains – material culture – social-topographic analysis – archaeological excavations

V souvislosti s bouřlivou výstavbou v pražské památkové rezervaci v devadesátých letech 20. století došlo k nárůstu počtu záchranných archeologických výzkumů. V rozmezí let 1992–1993 (od září do dubna, s přestávkami) byl tehdejšími pracovníky oddělení archeologie Pražského ústavu památkové péče (dnes Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Praze) proveden jeden z mnoha plošných záchranných archeologických výzkumů.

Výzkum probíhal na ploše parcely č. 690 v ulici Rybná na Starém Městě pražském pod vedením Zdeňka Dragouna a Michala Trymla. Nynější zpracování

výzkumu probíhá za konzultací s oběma vedoucími. Celou plochu parcely č. 690 dnes zaujímá Burzovní palác.¹ Na jeho místě byla archeologickým výzkumem odhalena komplikovaná středověká souvrství a konstrukce (DRAGOUN 1996, 50). Dosud z tohoto rozsáhlého výzkumu byly publikovány tři práce (DRAGOUN/TRYML 1995, 15; DRAGOUN 1995; 1996), soubor nálezů středověkého skla je součástí monografie o pražském skle (ŽDÁRSKÁ 2014). Archeologicky odkryté situace byly přítomny na celé ploše parcely, vesměs narušené

Obr. 1. Praha 1, rozsah, struktura a rekonstruovaný průběh opevnění Starého Města. **Červeně** – výzkum č. 1992/22, Rybná ppč. 690; **zeleně** – výzkum č. 1971/30, OD Kotva ppč. 680; **černě** – doložené stavební relikt staroměstské hradby; **hnědě** – zachycené části staroměstského příkopu (dokumentační fondy odboru archeologie NPÚ ÚOP v Praze; úprava P. Taibl, 2017).

¹ Označení pro současnou zástavbu vzniklou v letech 1993–1995 po provedení archeologického výzkumu.

Obr. 2. Praha 1-Staré Město, mapa s čísly archeologických výzkumů v nejbližším okolí Holanova paláce.

Legenda:

- 1 – Holanův palác, Rybná ppč. 690;
 - 2 – OD Kotva, náměstí Republiky ppč. 680;
 - 3 – Rybná ppč. 711;
 - 4 – Rybná čp. 694/I;
 - 5 – Dlouhá ppč. 702;
 - 6 – Revoluční ppč. 1018 + náměstí Republiky ppč. 2372 + Palladium čp. 1078+1079/II;
 - 7 – U Obecního domu čp. 660/I;
 - 8 – plynovody Rybná ppč. 1059 – Masná ppč. 1061 – Benediktská ppč. 1061
- (dokumentační fondy odboru archeologie NPÚ ÚOP v Praze, úprava P. Taibl, 2017).

pozdějšími novověkými stavebními zásahy. Zbytky stavebních konstrukcí lze pravděpodobně ztotožnit se stavebními pozůstatky tří měšťanských domů a jejich funkčního zázemí. Jednotlivé budovy jsou v odborné literatuře známy pod svými novověkými domovními čísly (682/I, 683/I a 684/I) a také pod označením „Holanův palác“ (podle známého pražského zaslátelství Karla Holana ve 20. letech 20. století; BEČKOVÁ 2005, 193–194; VLČEK 1996, 48). Po předchozí domluvě byla vzhledem k velkému rozsahu plochy (0,12 ha) vymezena a autorem tohoto článku zpracována ta část výzkumu, která po předběžné rešerši dokumentace jevila známky nejmenších zásahů do středověkých souvrství a konstrukcí. Tato plocha, na níž byly přítomny stavební reliktů čp. 684, je předmětem příspěvku. Situace odkryté na zbytku plochy budou tvořit základ dalších publikačních výstupů, které kvůli časové náročnosti zpracování a vyhodnocení výzkumu jsou zatím v rovině plánů.

Parcela se nachází na východním okraji Starého Města pražského (obr. 1; 2: 1), jehož podoba prostoru a zástavby byla během středověku několikrát pozměněna. V těsném sousedství parcely – na jejím východním okraji – se nacházela v nevelkém odstupu hradba Starého Města pražského. Dalším determinujícím činitelem byla přítomnost Masné ulice (dnešní Rybná, parcela k ní přiléhá svou čelní stranou), která měla na své trase v krátké vzdálenosti od parcely odbočku k staroměstským masným krámům. Nejdůležitějším hybatelem během rozdělování prostoru této části města byl panovník, od něhož dostává kostel sv. Benedikta a prostor kolem něj někdy okolo poloviny 13. století komenda řádu německých rytířů (JEČNÝ/OLMEROVÁ 1992, 22). Prostor východní části Starého Města pražského zaujímá velmi specifické místo v utváření raného městského organismu. Početné přestavby a živelné pohromy způsobily, že tato oblast během období od 12. do sklonku 20. století zcela změnila svou prostorovou dispozici. Jedny z největších

zásahů proběhly během 60. a 70. let 20. století a svým necitlivým přístupem v určitých případech způsobily ztrátu některých památkových objektů. Právě tato část Starého Města pražského byla poškozena a následně zcela překryta novostavbou obchodního domu Kotva v 70. letech 20. století. Při jeho stavbě byla zničena sídelní situace obsahující aspekty přerodu z raně středověké pražské sídelní aglomerace v právně konstituované vrcholně středověké město – včetně jeho signifikantních znaků (opevnění, přeparcelace části městiště apod.). Navíc kvůli zmíněné výstavbě byly nenávratně zničeny navazující prostorové vztahy mezi parcelami č. 690 (Burzovní palác) a č. 680 (OD Kotva), přičemž na parcele č. 680 byly přítomny významné archeologické situace spojené s památkami nemovitěho (pozůstatky komendy řádu německých rytířů a okolní zástavby) a movitého charakteru ze středověkého období (JEČNÝ 2006, 8).

Archeologické výzkumy v blízkém okolí

Stručný přehled archeologické aktivity v okolí referovaného výzkumu je odvozen z práce Ladislava Hrdličky, který evidoval veškeré archeologické dokumentační body (dále ADB) a následně je publikoval (HRDLIČKA 2005; 2009).² Nejvíce výzkumů na tomto území spadá do období poslední dekády minulého století, kdy investiční výstavba v Praze dosáhla svého vrcholu. S výjimkou OD Kotva nebyly žádné níže uvedené výzkumy dosud uspokojivě publikovány.

NÁMĚSTÍ REPUBLIKY ČP. 656/I – OD KOTVA, PPČ. 680 (ADB 55; HRDLIČKA 2005, 37), obr. 2: 2

První z velkých archeologických plošných výzkumů na Starém Městě pražském proběhl v roce 1971. Odkryl složitou nálezovou situaci 12.–18. století. Pozůstatky pohřebiště a osídlení z raného středověku se koncentrovaly kolem dnes zaniklého kostela sv. Benedikta, který byl v polovině 13. století zapojen do hradby staroměstského opevnění a byly k němu přistavěny budovy komendy řádu německých rytířů a později další zástavba. Tzv. svatobenediktský sídelní areál v úhrnu obsahoval několik chronologických fází středověkého osídlení, s komponenty dotvářejícími celkovou tvář východní části Starého Města pražského od konce 11. století (JEČNÝ/OLMEROVÁ 1992, 31). K této lokalitě viz dále JEČNÝ/OLMEROVÁ 1973; JEČNÝ 2006; JEZEK ET AL. 2009; ŽDÁRSKÁ 2014.

RYBNÁ ČP. 693 A PARCELA Č. 711 (ADB 354, 377, 378; HRDLIČKA 2005, 69; 2009, 72), obr. 2: 3

Dalším velkým odkryvem byl výzkum z let 1999–2001 na ploše parcely č. 711, čp. 693/I. Byly odhaleny zbytky zděných konstrukcí staroměstských domů pocházejících pravděpodobně ze 14. století, společně s jejich zázemím (zbytky dřevěných konstrukcí, plotů, pece, dláždění apod.). Předchozí fázi osídlení tvořilo mohutné středověké souvrství mocné cca 1,3 m, datované od poloviny 12. století do poloviny 13. století, na které chronologicky navazují zbytky srubových staveb z období po polovině 13. století. Gotická zděná zástavba zaniká v novověku (17.–18. století), kdy je celý prostor radikálně přestavěn (HAVRDA/OMELKA 2001, 88).

RYBNÁ ČP. 674 (ADB 313, 314; HRDLIČKA 2005, 65), obr. 2: 4

Menší sondáž provedenou v roce 1998 při záchranném archeologickém výzkumu v domě čp. 694/I byl nalezen pozůstatek malé části objektu z 13. století zahloubený do podlaží a spodní část zděné konstrukce studny ze 14. století (DRAGOUN 2000, 371).

RYBNÁ ČP. 669 (ADB 468; HRDLIČKA 2009, 83), JIŽNĚ OD VÝŘEZU MAPY NA obr. 2

Poznatky o utváření prostoru a jednotlivých stavebních fází domů na okraji Starého Města pražského přinesla archeologie také z domu čp. 669/I v Rybné ulici. Výzkum byl v roce 2005 situován do přízemních a sklepních partií, kde byly zachyceny pozůstatky zděných konstrukcí – zdi a části portálku, které mohly souviset se středověkými sklepními interiéry. Zajímavým zjištěním je taktéž proces pustnutí objektu, kdy se již v polovině 17. století hovoří zřejmě v souvislosti s událostmi třicetileté války o domu pustém (DRAGOUN 2007, 341).

DLOUHÁ ČP. 721 A PARCELA Č. 702 (ADB DOSUD NEPŘIDĚLENO), obr. 2: 5

Výzkum parcely č. 702 na rohu ulic Benediktské a Dlouhé v roce 2010 rozšířil poznání zástavby, jejího charakteru a vývoje ve východní části Starého Města v období od 12. až do 18. století (viz HAVRDA 2009, 130).

2 Analyzované území a všechna ADB jsou na listu mapy Praha 6-1 (HRDLIČKA 2005; 2009).

NÁMĚSTÍ REPUBLIKY PPČ. 2372/1 A OC PALLADIUM ČP. 1078+1079/II (ADB 475, 476, 477, 478; HRDLIČKA 2009, 83–84), obr. 2: 6

Jeden z největších výzkumů na území pražské památkové rezervace v letech 2003–2004 na náměstí a v přilehlých bývalých kasárnách Jiřího z Poděbrad doložil frekventovanou spojnici Starého Města s jeho sousedícím prostorem, posléze Novým Městem pražským, a s okolím. Stopy využívání komunikačního koridoru byly doloženy nepříliš mocnými vrstvami splachů, valounkového štětování a vyrovnávek, které ve středověku tvořily s největší pravděpodobností pochozí úroveň v prostoru náměstí Republiky (JUŘINA ET AL. 2009, 43). Sondáže v místech projektovaných vjezdů do podzemních garáží z Revoluční a z plochy náměstí Republiky téměř celou svou šíří prošly zásypem příkopu staroměstského opevnění zbudovaného v polovině 13. století. Na jiném místě byla odkryta středověká pec na vápno – vápenka, jejíž doba fungování se může spojit s dobou výstavby staroměstské fortifikace či krátkým obdobím těsně poté (JUŘINA/ZAVŘEL 2011, 177).

U OBECNÍHO DOMU ČP. 660 (ADB DOSUD NEPŘIDĚLENO), obr. 2: 7

Zdokumentovány byly pozůstatky raně středověké sídelní aglomerace (11. až 1. polovina 13. století), mj. v podobě zbytků zděných konstrukcí románského kvádříkového domu, odstraněného výstavbou parkánu a příkopu opevnění (OMELKA/ŘEBOUNOVÁ 2009, 42).

Metoda archeologického výzkumu plochy bývalého paláce Holan (ppč. 690)

Archeologický výzkum proběhl téměř na celé ploše parcely (obr. 3). Její východní strana nebyla zkoumána v plném rozsahu, neboť zde došlo k nebezpečné statické situaci vinou špatně sanovaného obvodového zdiva sousedního objektu (Z06), a proto sondy J16, I16 a H16 nebyly, s výjimkou řezu 219, podrobeny archeologickému výzkumu. Taktéž výstavba OD Kotva v 70. letech měla značně negativní vliv na parcelu Holanova paláce, kdy došlo během stavebních výkopových prací k úplnému zničení archeologických terénů v jižní části parcely č. 690. Dále lze konstatovat, že většina plošné výměry parcely (přibližně 60 %) byla zničena různými stavebními zásahy rozprostřenými po celé ploše – výstavba Holanova paláce v 18. století, inženýrské sítě, budování podsklepení na počátku 20. století aj.

Obr. 3. Praha 1-Staré Město, Rybná ppč. 690, čp. 682/I, výzkum NPÚ ÚOP v Praze č. 1992/22. Celkový plán výzkumu. Legenda: **červeně** – zdivo gotických domů ze 14.–15. století (dle LIBAL ET AL. 1959a; 1959b); **žlutě** – archeologicky odkrytý dům z břidlice; **modře** – archeologicky odkrytý půdorys středověkého domu čp. 684d?/I; **zelená linka** – rekonstrukce půdorysu jednotlivých křídel barokního Holanova paláce; **červená linka** – rozsah archeologicky zkoumané plochy (na základě podkladů M. Trymla a Z. Dragouna zpracovali M. Kotýnek a P. Taibl, 2018).

Výzkum byl prováděn standardními postupy určenými pro exkavaci v dlouhodobě intenzivně využívaných sídelních areálech. Na provedení výzkumu bylo před nástupem stavby vyhrazeno 7 měsíců (září 1992–březen 1993), v dubnu bylo v průběhu stavby povoleno dokončení výzkumu některých neprozkoumaných partií. Pokud dovolil čas, byly odhalené stratigrafické jednotky nadloží i podloží nejprve zdokumentovány v měřítku 1:20 a poté rozebrány. V některých

čtvercích však čas na provedení dokumentace chyběl a objekty byly urychleně rozebrány bez ní. Objekty byly zaměřovány do geodetické sítě výzkumu tvořené čtverci o straně 5 m, systém čtverců byl orientován přibližně podle světových stran. Celkem bylo vytyčeno 88 čtverců, jež byly z jihu na sever značeny písmeny (D–J) a od západu k východu značeny číslicemi (1–16). Čtverce C3–C11 se nalézaly na hranici se sousední parcelou č. 680 (OD Kotva), a jak již bylo uvedeno, jejich plocha už byla zničena výstavbou vjezdu do podzemních garáží. Výzkum byl rozebírán metodou čtvercových sond o straně 4 m s kontrolními bloky o šířce 1 metr. Značení sond souhlasí se značením čtverců geodetické sítě. Postupně byla prokopána velká část zkoumané plochy až na úroveň geologického podloží včetně zahlučených objektů, neprozkoumáno zůstalo 6 čtverců ve východní a velká partie v jižní části parcely (celkem 24 nezkoumaných čtverců). Kontrolní bloky byly také ve značné míře odborně rozebrány.

Situace odkryté v ploše sond byly dokumentovány fotograficky a kresebně. Důležité situace a veškeré v ploše odkryté zděné konstrukce byly dokumentovány navíc i fotogrammetricky. Kresebně byly zachyceny i veškeré řezy.³ Fotografovány byly z řezů jen ty nejdůležitější (na analogový fotoaparát s poměrně vysokou cenou každého záběru).

Geomorfologické podmínky parcely č. 690 bývalého paláce Holan

Parcela leží na vltavské říční terase VIIb újezdské, takřka těsně pod hranou vyšší terasy VIIa maninské, na níž leží naprostá většina plochy parcely č. 680 OD Kotva (obr. 2). Úroveň povrchu fluvialních písčitých sedimentů (tzv. posejpě, béžově šedé barvy) terasy VIIb plynule klesá k severu. Je známa z výzkumu parcely domu čp. 693/I, kde byla zastižena na kótě 187,70/Bpv (HAVRDA/OMELKA 1999, 21), zatímco na parcele Holanova paláce č. 690 (terasa VIIb) byl povrch posejpě nejvýše zachycen na kótě 188,34/Bpv. Mocnost těchto písčitých sedimentů na parcele paláce činí 0,34 metru, povrch šterkopísku leží na kótě 188,0/Bpv. Povrch vyšší terasy VIIa leží ve výškovém rozpětí 189,00–191,00/Bpv (HRDLÍČKA 2005, 16).⁴

Faktorem, který bezpochyby významně ovlivnil geomorfologické podmínky parcely bývalého paláce Holan, byla část erozní rýhy objevená v průběhu Benediktské ulice. Patrně měla částečný vliv na uspořádání a podobu výstavby na ploše parcely. Důležité místo zde zaujímá i linie příkopu staroměstského opevnění, na jehož dosaženém dně se vyskytují bahňito-jílovité náplavy (ŽÁRUBA 1948, 58). Sondáž na ploše staveníšť domů čp. 1006/I a 771/I v roce 1937 dokázala, že náplavy se vyskytují mezi kótami 183,50–185,00/Bpv (ŠIMEK 1970, bod 20). Dle publikovaných poznatků ze starších prací se usuzovalo, že hradební příkop byl pravděpodobně založen a poté vyhlouben v místě starého říčního ramene (ŽÁRUBA 1948, 59). Uvedený názor ohledně využití původního říčního ramene byl odmítnut Z. DRAGOUNEM (1982). Jeho výzkum trasy plynovodu skrze ulice Masná, Rybná a Benediktská přinesl nové poznatky. V trase ulice Benediktská byl zachycen prudký zlom, který markantně klesá až k výškové hranici 184,00/Bpv, aniž by se v podloží podařilo zachytit jeho horní hranu a výchozí úroveň.⁵ Zlom je považován za součást deprese interpretované jako erozní rýha (DRAGOUN 1982, 229), jejíž rozsah a samotný charakter nejsou přesně známy. Otázka erozní rýhy bude kriticky analyzována na jiném místě.

Nejstarší osídlení (12. až polovina 13. století) – horizont 1

Na parcele bývalého Holanova paláce ppč. 690 lze vývoj středověkého osídlení předběžně prezentovat ve východní části parcely, která byla poměrně lépe zachovaná, a proto zpracována přednostně (obr. 4). Dochované plochy zde byly vymezeny stavebními konstrukcemi, které můžeme ztotožnit se středověkými měšťanskými domy, a byly poškozeny novověkými zásahy v poněkud menší míře než zbytek plochy výzkumu. V geodetické síti výzkumu se jedná o 15 čtverců/sond, konkrétně o sondy H12–H16, I12–I16, J11–J15 (obr. 3). Situace v některých z těchto sond (H14, H15, H16, I15, J14, J13 a J12) můžeme zařadit do stejných časových úseků jako nálezové situace ze sousedního sídelního areálu okolo kostela sv. Benedikta.

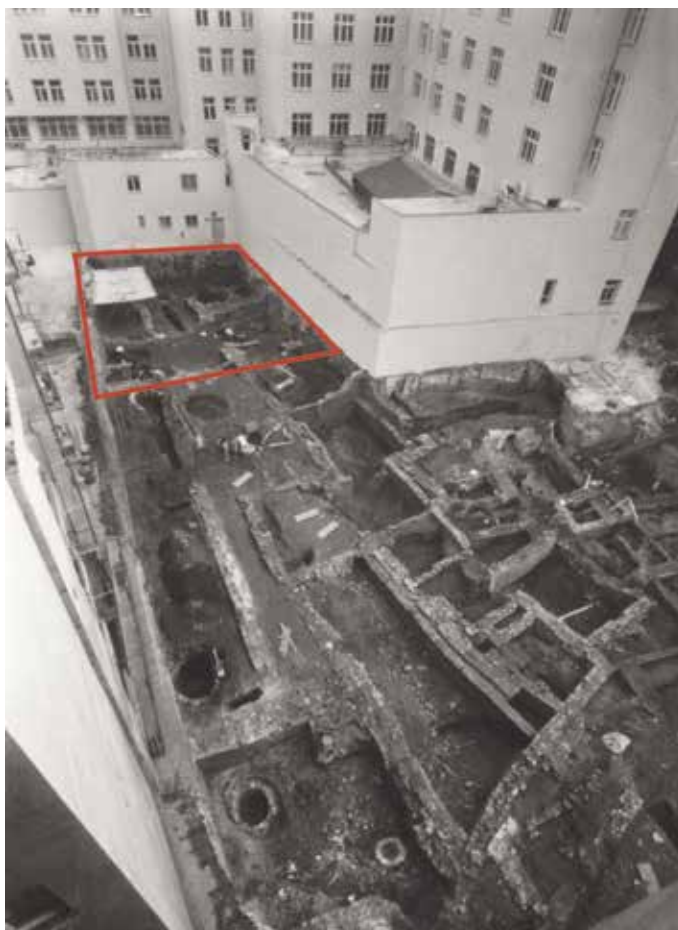
Na nejbližším území existují doklady lidské přítomnosti již z konce 11. století v podobě pohřebiště, které přetrvalo až do konce vrcholného středověku (JEČNÝ/OLMEROVÁ 1992, 33). Jedna

3 Tento výzkum byl jeden z prvních, kdy byly použity kontextové formuláře.

4 Na staveništi OD Kotva byl povrch podloží posejpě zastižen na kótě 190,90/Bpv (JEČNÝ/OLMEROVÁ 1992, 22); U Obecního domu povrch posejpě 191,50/Bpv (OMELKA/ŘEBOUNOVÁ 2009, 15); povrch posejpě na akci Palladium 189,50–192,40/Bpv se sklonem k Truhlářské ulici (JUŘINA ET. AL. 2009, 33).

5 Zde bylo možné využít údajů sondáže kopané geologické sondy č. 20 v blízkosti fronty domu čp. 1006, která zachycuje úroveň podloží ve výši 187,35/Bpv (DRAGOUN 1982).

Obr. 4. Praha 1-Staré Město, Rybná ppč. 690, výzkum č. 1992/22. Fotografie výzkumu s **červeně** vyznačenou východní plochou se stavebními relikty domu čp. 684d?/I a jeho zázemí (foto F. Malý; upravil P. Taibl, 2017).

z nejdůležitějších ploch prozkoumaných v těsném sousedství Holanova paláce je parcela č. 680, na níž vyrostl obchodní dům Kotva. Nejstarší doloženou fází osídlení na části parcely OD Kotva (12. až polovina 13. století) charakterizuje menší počet částečně dochovaných objektů. V drtivé většině se jednalo o objekty zahloubené do podloží, nejvíce relikty z této doby bylo odkryto v okolí okolo kostela sv. Benedikta.

Na parcele Holanova paláce byly pozůstatky objektů z doby před výstavbou opevnění – ze sídelního horizontu 1 – zachyceny pouze ve čtyřech čtvercích (H14, I14, J13 a J14; obr. 5), na zbytku analyzované plochy je odstranily základy domu ze 14. století, pozdější sklípek a v největší míře východní křídlo Holanova paláce. Chronologické zařazení jednotlivých objektů, vrstev

a zdí je odvozeno od celkové sumarizace keramiky a dalších artefaktů. Pro tento nejstarší horizont je charakteristická řada tzv. keramiky se zduřelými okraji, tuhá keramika a doprovodné tvary a typy nádob (obr. 6). Ve velké míře se objevuje jednoduše vytažený okraj (MOUCHA/NECHVÁTAL/VARADZIN 2016, 222) a taktéž vzhůru vytažený okraj (v pražském prostředí KLÁPŠTĚ 1978, 55).

Obr. 5. Praha 1-Staré Město, Rybná ppč. 690, výzkum č. 1992/22. Půdorysný rozsah východní, analyzované části plochy výzkumu se zachycenými zahloubenými objekty. Legenda: **modře** – objekty nejstaršího sídelního horizontu 1 (12. až polovina 13. století); **červeně** – objekty sídelního horizontu 2 (počátek 14.–15. století); **nevybarvené objekty** – 16. století a mladší. Čtverce H16, J16 nezkoumány; I16 vytvořen pouze řez I16-219 podél severní stěny čtverce; I15 zkoumáno v rozsahu dle obr. 10; J15 výzkum ukončen na úrovni podlahy hvozdové pece z počátku 16. století; G12, H12, I12 zničeno stavbou paláce (graficky zpracoval M. Kotýnek, 2018).

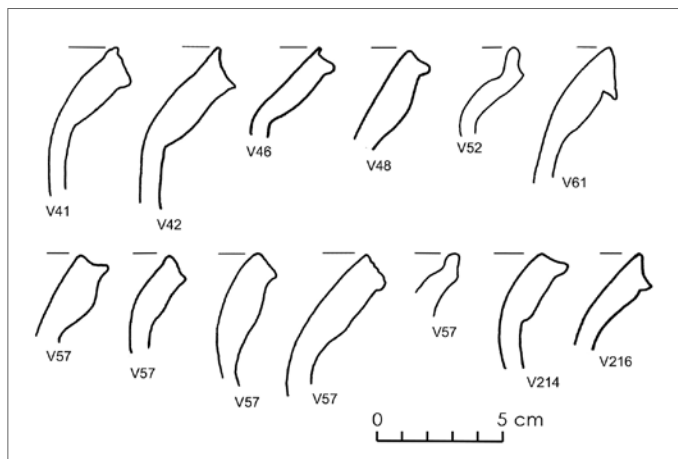

Typickým zástupcem horizontu 1 byly jámy různých rozměrů, tvarů a funkcí, které se v mnoha případech dochovaly jen částečně. Hloubky objektů jsou přepočítávány od nejvýše zaměřeného povrchu podloží (povrch posepě 188,34/Bpv), neboť v průběhu času byla část podloží odstraněna a hloubky měřené v terénu ze snížených úrovní podloží jsou zkreslující.

V případech výkopů **V41** a **V42**

se jednalo o tři⁶ oválné zahloubené jámy hluboké 0,34 m (dno 188,0/Bpv), odkryté v centrální části sondy H14 (obr. 7A). Zahloubené jámy V41 můžeme podle výplně z temně červeného propáleného písku s menšími kamínky (H14-3231) prohlásit za ohniště, které bylo pravděpodobně vymetáno během používání. Funkce jámy V42 může být různorodá, ohniště či pyrotechnologické zařízení je vyloučeno.⁷ V sousedství byly v téže sondě H14 odkryty další objekty – **V214** a **V216** (obr. 7). Výkop **V216** měl charakter zahloubené jámy kruhového tvaru, jejíž dno se zahlubuje do podloží na kótu 187,99/Bpv. Výkop V216 interpretujeme jako sloupovou jámu o průměru 0,3 m a hloubce 0,35 metrů. Také výkop **V214** měl podobu zahloubené jámy kruhového charakteru o hloubce 0,39 m, jejíž dno bylo dosaženo na kótě 187,95/Bpv. Podle výplně z černého uhlíkatého písku (H14-3243) je možno objekt V214 interpretovat jako ohniště.

Část zahloubeného objektu pravoúhlého tvaru **V52** (0,8 × 0,6 × 0,7 m) byla odkryta v jihozápadní části sondy J14 (obr. 7B). Plocha objektu byla narušena zdí Z01, výkop ovšem pokračuje dále do východní části sondy v podobném průřezu, kde se však z časových důvodů nestihlo pořádit půdorys jeho pokračování. Hrana objektu V52 ve stejném tvaru a podobné výškové úrovni byla také dokumentována v kontrolním bloku mezi sondami J14 a J15, zde jako výkop **V50**. Tento prostorově rozsáhlejší objekt, značený jako **V50+52**, interpretujeme jako pozůstatek zahloubeného prostoru části stavení v období 12. až poloviny 13. století, z něhož se dochoval nárožní fragment

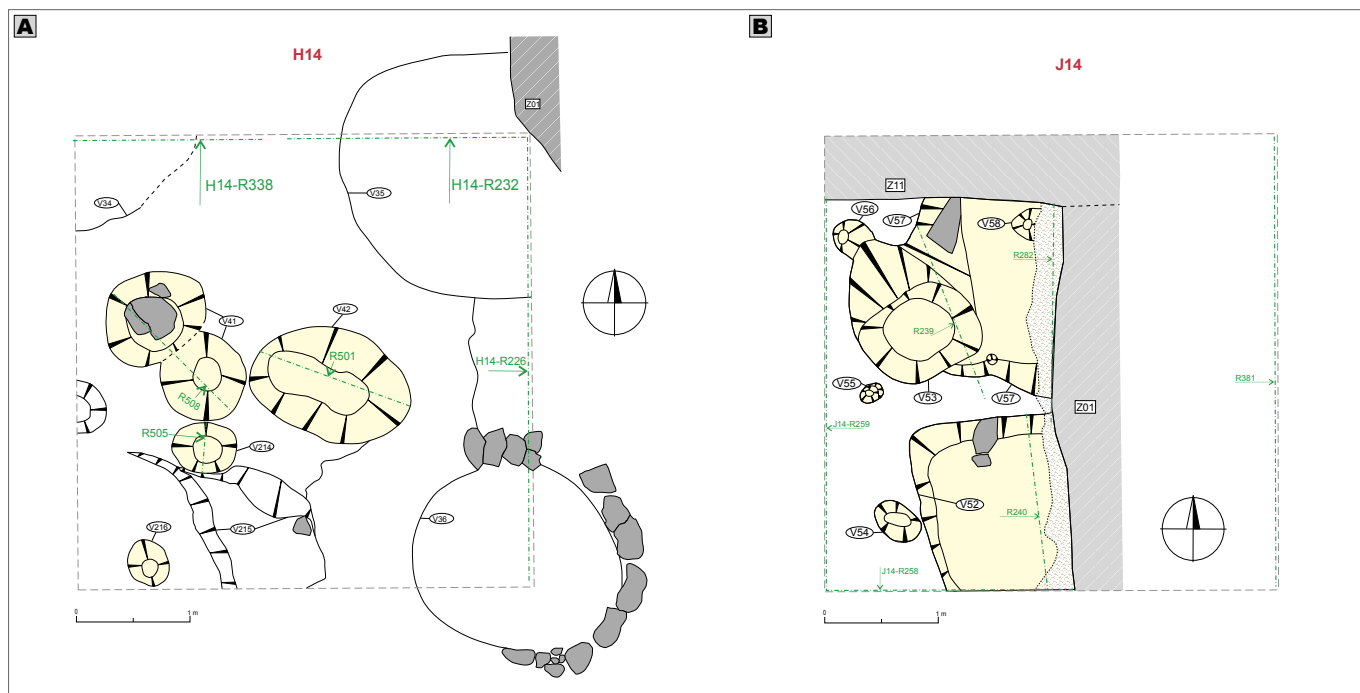

Obr. 6. Praha 1-Staré Město, Rybná ppč. 690, výzkum č. 1992/22. Výběr keramických fragmentů ze sídelního horizontu 1, tj. 12. až polovina 13. století (kresba A. Sandanusová, 2017).

Obr. 7. Praha 1-Staré Město, Rybná ppč. 690, výzkum č. 1992/22.

A – půdorys sondy H14 se **žlutě** vyznačenými objekty sídelního horizontu 1 (kresba J. Vachuda, úprava P. Taibl, 2017);

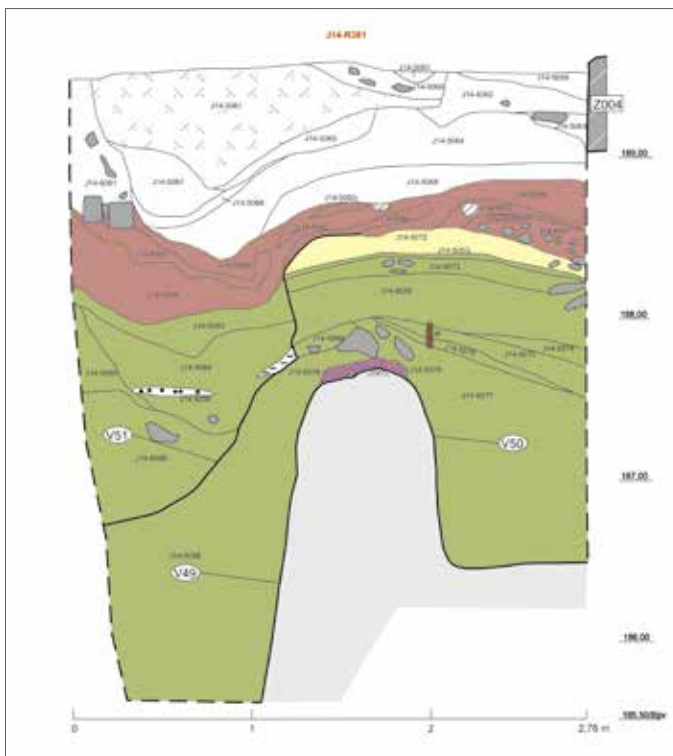
B – půdorys západní poloviny sondy J14 se **žlutě** vyznačenými objekty sídelního horizontu 1 (kresba M. Dvořáková, úprava P. Taibl, 2017).

6 Výkop V041 se skládá ze dvou oválných objektů v superpozici.

7 Vede nás k tomu pozorování v terénu, kdy ve výplni ani ve stěnách jámy nebyl žádný propálený materiál.

Obr. 8. Praha 1-Staré Město, Rybná ppč. 690, výzkum č. 1992/22. Profil J14-381 sondy J14 s obrysy výkopů V49, V50 a V51. Legenda: **fialově** – horizont 1, souvrství z počátku 12. století; **zeleně** – horizont 1, souvrství z 12. až poloviny 13. století; **žlutě** – vrstvy písku ze stavby příkopu; **červeně** – horizont 2, souvrství z 2. poloviny 13.–15. století (dle terénní dokumentace kresba L. Brátková, úprava P. Taibl, 2017).

o rozsahu min. 2,4 m × min. 1,6 metru. Dno bylo nejspíš stupňovité, neboť v objektu V52 bylo zachyceno ve výši 187,28/Bpv, tj. 1,06 m hluboko od povrchu podloží, dno v objektu V50 bylo ve výši 186,70/Bpv (obr. 8). V sousední sondě J15 bylo rozebírání ukončeno na dně novověké hvozdové pece, která objekt V50 překrývala.⁸ Pokračování objektu V50+52 do čtverce I14 bylo zničeno mladším sklípkem. V sousedství objektu V50+52 (obr. 7B) se nacházela větší soustava objektů ve vzájemné superpozici (sonda J14: V53, V56 a V57).⁹ Výkop **V53** je jáma oválného až čtvercového půdorysu, kónicky se svažující do dna oválného tvaru. Její nejnižší úroveň byla

ve výši 187,72/Bpv (zapuštěno 0,62 m). Kruhový výkop **V56**, zahluobený do nadmořské úrovně 187,92/Bpv (zapuštěn 0,42 m), byl odkryt v severním levém rohu sondy J14, kde se dotýkal výkopu V57. Na jámu V53 se napojuje snížená plocha **V57** s přímými okraji, tvořící pravoúhlý útvar se sloupovou jámou V53 v rohu a mírně svažitými stěnami. Ploché dno objektu V57 v úrovni 187,42/Bpv (hloubka objektu 0,92 m) narušil objekt **V58**. Soustavu zahluobených objektů v severní polovině sondy J14 interpretujeme následovně: zahluobení V57 patrně tvořilo pochozí horizont zapuštěného stavení, které mělo v rohu sloupovou jámu V53 snad fixovanou menšími kůly V55 a V56; blízko rohu stál v interiéru další kůl V58. Pokračování objektu V57 do východní poloviny sondy J14 není v půdorysu zachyceno, v místě, kam objekt směřuje, je profilem 381 dokumentována jáma V49, jejíž dno je hlubší než kóta 185,60/Bpv.

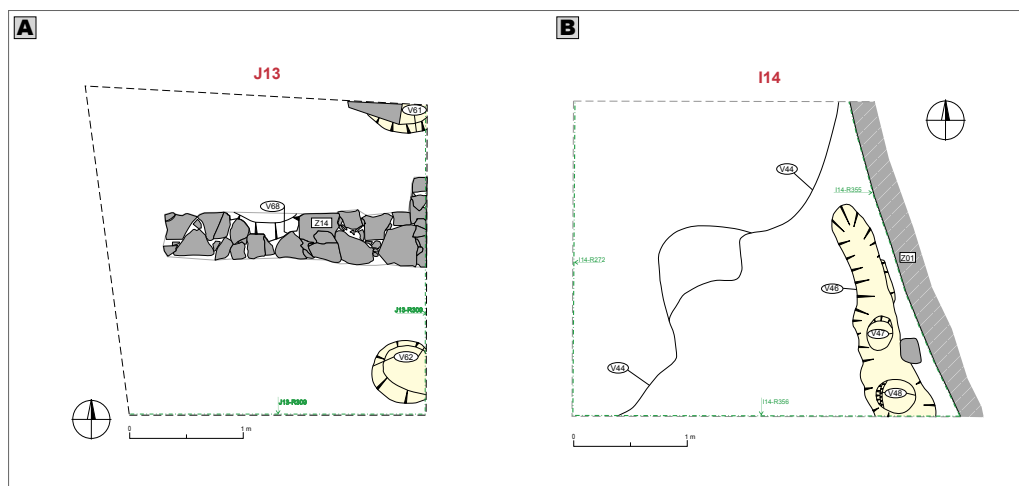
Další dvě zahluobené jámy kruhového půdorysu **V61** a **V62** byly zachyceny na východní straně sondy J13 (obr. 9A). Jáma V61 byla poničena zdí Z11, na dně jámy se podařilo odhalit šikmý rozměrný kámen 0,25 (š) × 0,48 (d) × 0,19 (v) m jako součást zasypu. Oba výkopy interpretujeme jako sloupové jámy. Ve východní části sondy I14 byl odkryt žlab **V46** široký 0,15–0,3 m, z jehož délky bylo odhaleno 1,8 m (obr. 9B). Jeho dno na úrovni 188,02–187,95/Bpv se zahluhuje do podloží o 0,32–0,39 m, v jižní části plochy žlabu se nacházejí dvě stejně hluboké sloupové (?) jámy **V47** a **V48** (dno 187,80/Bpv). Obě jsou poměrně masivní, o průměru 0,3 a 0,4 m a zahluhují se z úrovně dna žlabu do hloubky 0,2 metru. Žlab V46 spolu se sloupovými jámami V47+V48 interpretujeme jako možný fragment stavební konstrukce objektu. Kvůli větším rozměrům sloupových (?) jam ho pokládáme za pozůstatek vyhnílého konstrukčního prvku obvodové stěny (obr. 5).

Osídlení z období 12. až poloviny 13. století je doloženo na ploše kolem kostela sv. Benedikta (JEČNÝ 2006, 42). Po zpracování výzkumu na východní části parcely paláce Holan lze i zde identifikovat osídlení z téže doby. Oba dva sídlení okrsky jsou v těsném kontaktu, kdy na sebe svými pozdějšími parcelními hranicemi plynule navazují. Předběžně lze tedy konstatovat, že zachycené pozůstatky konstrukcí a objektů horizontu 1 (obr. 5) můžeme přiřadit do širšího prostorového zázemí osídlení kolem kostela sv. Benedikta v časovém rozmezí od poloviny 12. do poloviny 13. století a prostor dnešního OD Kotva a paláce Holan označit za jeden sídelní areál.

Na sklonku sledovaného horizontu 1 můžeme, stejně jako na jiných místech, také ve východní části Starého Města pražského pozorovat na místě parcely č. 690 změnu sídelního vzorce. Způsobila ji výstavba staroměstského opevnění v letech 1231–1254, která dalekosáhle ovlivnila

⁸ Pod hvozdovou pec nebylo kvůli nedostatku času pokračováno.

⁹ V57 je narušen mladším V53, přičemž k V53 se váže mladší V56.

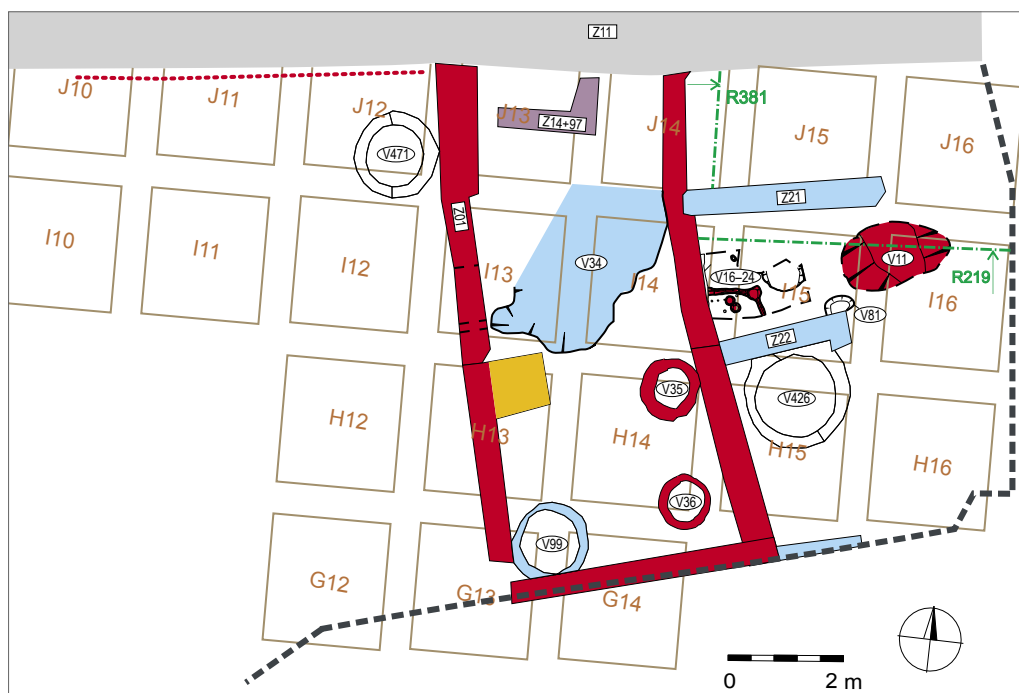

Obr. 9. Praha 1-Staré Město, Rybná ppč. 690, výzkum č. 1992/22.

A – půdorys sondy J13;
B – půdorys sondy I14 se žlábkem V46 a dvěma sloupovými jámami z horizontu 1 (dle terénní dokumentace upravili M. Kotýnek a S. Babušková, 2018).

podobu okrajových částí Starého Města a později k němu přiléhajících nových „předměstských“ čtvrtí a osad,¹⁰ tvořících jádro posléze nově lokovaného Nového Města pražského (JURINA ET AL. 2008, 259). Okolo poloviny 13. století zanikají výše popsané a interpretované objekty, na jejich místě je provedena základní nivelizace terénu (planýrka) a jsou zde poté vystavěny ve velkém měřítku prvě zděné konstrukce. Samotné hradební těleso se nacházelo v těsné blízkosti východního okraje parcely č. 690, od jejíž hranice jej dělilo cca 5 metrů. Na části plochy byly zachyceny stopy nivelizace terénu za pomoci násypů písku se štěrkem a valounky, o němž soudíme, že pochází s největší pravděpodobností z výkopu pro příkop a založení hradby staroměstského fortifikačního systému,¹¹ a je proto možné nivelizaci časově ohraničit intervalem 1231–1254.¹² Stavba opevnění měla nepochybně velký vliv na utváření prostorových vztahů na parcele č. 690, kde po rozproštění výkopu z příkopu patrně byla provedena přeparcelace prostoru a nová výstavba.

Spolu se stavbou staroměstské hradby vyvstává rovněž otázka příkopu před ní. Z dostupných výsledků archeologických výzkumů není zatím potvrzeno, že by se před samotným příkopem opevnění nacházel v těchto místech ještě další příkop či odvodňovací strouha (STAREC 2008, 170). Prostor staveniště hradby a jejího okolí musel být „vyčištěn“ od veškerých staveb. Zánik

Obr. 10. Praha 1-Staré Město, Rybná ppč. 690, výzkum č. 1992/22. Sídlní horizont 2.

Legenda: **červeně** – stavební fáze I z 2. poloviny 13. či počátku 14. století – zdivo domu Z01 čp. 684d nebo c/l, v J10–J12 čárkovaně průběh plůtky (kúlové jamky), dvě studny v interiéru domu, vyhloubené objekty (těžební jáma z počátku 14. století; žlábek v I15 z 14.–15. století). **Světle modře** – stavební fáze II z 15. století – přístavba k východu, patrně studna V99 v G13+14, sklípek v I13+14. **Oranžově** – sídlní horizont 3 (stavba paláce 17./18. století) – pilíř; **fialově** – stavební zásahy z 18./19. století; **nevybarvené** – studny novověké (zpracoval P. Taibl, 2017).

10 Jako bylo okolí ulice Na Poříčí, osada U Rybníčku a další.

11 Jedná se o kontexty J14-3410, J14-5072, J14-3428. Materiál sloužící jako vyrovnávka terénu může být samozřejmě promíchán s materiálem ze stavebních úprav konstrukcí a ploch na parcele.

12 Přesná doba výstavby staroměstského opevnění není bezpečně známa (RAŽIM/ZAHRADNÍK 2006, 63).

jejich konstrukcí je dokumentován v blízkosti kostela sv. Benedikta, kde byly zbourány románské kvádřikové domy, např. náměstí Republiky (JUŘINA ET AL. 2008, 261) a U Obecního domu, kde byly archeologicky odkryty části románského kvádřikového zdiva domů zaniklých kolem poloviny 13. století (OMELKA/ŘEBOUNOVÁ 2009, 102). Zánik staveb těsně před výstavbou hradby či během ní je zdokumentován taktéž v jižní části staroměstského opevnění, kde byl hradební zdí rozdělen Újezd sv. Martina, přičemž část osídlení zůstala zachována uvnitř staroměstského opevnění a vnější část osady byla zmenšena a posunuta dále na jih od trasy hradby (CYMBALAK/STAŇKOVÁ 2014, 162; cf. MUSÍLEK 2017, 191–194, 200). Komunikační schéma ulic nově vycházelo z vystavěného opevnění, respektive z jeho bran a cest na ně napojených. Referovanému výzkumu brána nejbližší – brána sv. Benedikta – se nacházela patrně v dnešním vyústění ulice Královské na náměstí Republiky, její přesnou podobu však zatím nemůžeme spolehlivě určit (JUŘINA ET AL. 2008, 259). Další branou v bližším okruhu byla brána v Dlouhé ulici, kde byl archeologickým výzkumem odhalen gotický můstek v jejím předpolí (JUŘINA ET AL. 2008, 260).

Období po výstavbě opevnění (polovina 13. až počátek 15. století) – horizont 2

Typickým jevem horizontu 2 je proměna raně středověké pražské sídelní aglomerace ve vrcholně středověké město. V období cca padesáti let po výstavbě staroměstského opevnění jsou zde vystavěny první zděné měšťanské domy. Zásadně se taktéž mění sousedící prostor – kostel sv. Benedikta s jeho nejbližším zázemím, do jehož prostoru přišli v časovém horizontu let 1230–1254 členové řádu německých rytířů (JEČNÝ/OLMEROVÁ 1992, 31). Charakter proměny sídelního prostoru ze sevřeného osady horizontu 1 na prostorově semknutou zástavbu v rámci lokovaných vrcholně středověkých městských bloků můžeme chronologicky přiřadit k následujícím odkrytým strukturám a stavebním jednotkám tvořícím konstrukce jednoho z domů čp. 684/I – obvodovému zdivu (zeď Z01), podlahám interiéru a dvěma studnám.

Na ploše parcely č. 690 bylo archeologicky i předcházejícím stavebněhistorickým průzkumem zaznamenáno několik zděných domů, avšak v námi sledovaném východním prostoru byl odhalen jen jediný dům, a to obdélný, označený jako **zdivo Z01** se severojižní orientací (obr. 10). Z jeho obvodu se zachovaly 3 strany (vnější délka Z strany 16 m, J strany 8,5 m a V strany 17 m). Severní strana obvodového zdiva schází, je zničena obvodovou zdí Z11 sousedního domu ze 40. let 19. století, její přesná lokalizace se nedochovala, avšak lze tvrdit, že zasahovala severně od dnešní parcelní čáry. Základové zdivo domu Z01, hluboké 0,34 m, bylo z nepravidelné lomové opuky, stopově proložené křemenci a zlomky břidlice, zděné na rezavě okrovou maltou s výraznými zrny nerozmíchaného vápna a příměsí jílu. Základová spára zdiva na kótě 188,50/Bpv (řez 355) v několika případech porušila starší sídelní objekty datované podle okraje jednoduše seříznutého a jednoduše rozevřeného do 1. poloviny 13. století.

Rozhraní nadzemního a základového zdiva je díky předzákladu možné klást na kótu 188,80/Bpv, přičemž základové zdivo předstupuje jeho nadzemní část o 0,20–0,25 metru.

Nadzemní zdivo se dochovalo maximálně do výšky 1 m a je ho možné rozdělit do několika stavebních fází. **Stavební fáze I** (konec 13. až polovina 14. století) je tvořena základovým zdivem a fragmenty obvodového

zdiva, vyzděného opukami s břidlicemi spojovanými rezavě okrovou jílovitou maltou. Zdivo stavební fáze I (obr. 10: červeně) vymezuje jednoprostorový interiéru (sondy J14, J13, I13 a I14 v centrální a severní části plochy ve východní části parcely).¹³ Uvnitř domu byly na úrovni 188,48/Bpv zachovány fragmenty podlahy z maloformátových břidlicových desek 15 × 18 cm (obr. 11). Jižní část místnosti lze datovat keramickým fragmentem okraje s okružím¹⁴ zašlapaným v břidličné

Obr. 11. Praha 1-Staré Město, Rybná ppč. 690, výzkum č. 1992/22. Foto podlahy z břidlice v interiéru domu Z01, před rokem 1600 (foto M. Tryml, 1992).

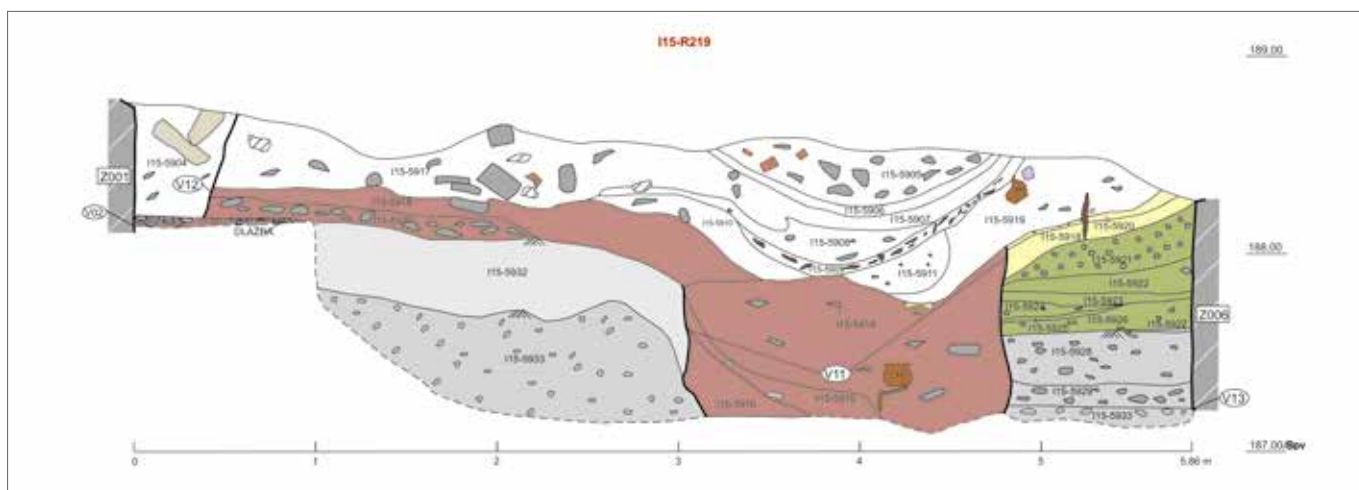
13 Pilíř u západní stěny domu Z01 není původní, podle terénních průzkumů náleží k barokní stavbě Holanova paláce.

14 Jedná se o typ nově nastupujícího vysokého okruží.

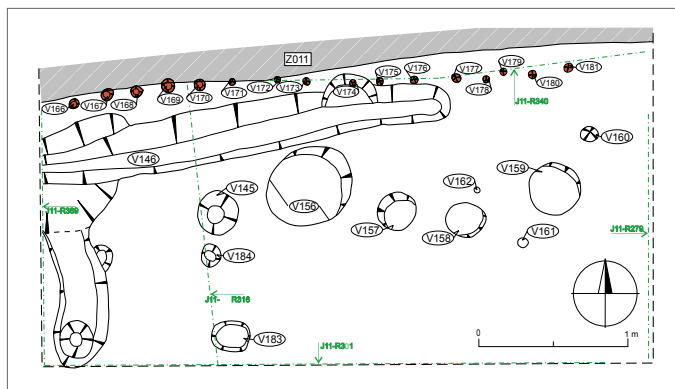
podlaze, tudíž můžeme rámcově zařadit její používání do 1. poloviny 14. století. **Stavební fáze II** je označením pro přestavbu částí zdiva Z01 za pomoci opukových kamenů. Stavební zásah nelze přesněji časově ohraničit (2. polovina 15. století?). Pravděpodobně současně s opukovými vysprávkami zdi Z01 vzniká zahluubený prostor (sklep) V04, který byl využíván patrně do konce 18. století (obr. 10: V34). Ve **stavební fázi III** (přelom 16. a 17. století) zaniká nadzemní partie středověkého domu, parcela nejspíše zpusťla a od přelomu 17. a 18. století dochází k masivní přestavbě na Holanův palác (LÍBAL ET AL. 1959a, 2–3). Ze středověkého domu jako jediný prostor nadále funguje sklípek ze stavební fáze II. Na místě jižní části objektu tvořeného zdívem Z01 byla vystavěna část zadního křídla Holanova paláce.

Zdiva z opuky, křemenců a pískovců **navazující** na zeď Z01 jsou již mladšího charakteru než stavební fáze I (obr. 10: světle modře). Většinou se jedná o rozšíření, respektive přízdívky na východní straně, zařazené do stavební fáze II. Některé jsou k původnímu zdivu Z01 přizděny na spáru. Z hlediska jejich funkčního využití v nich můžeme spatřovat zdi malých budov hospodářského charakteru.

Významným prostorovým činitelem byly studny odkryté v rozích čtverce H14 (obr. 10). Jednu z nich (**V35** v SV roku čtverce H14) můžeme přiřadit ke stavební fázi I sledovaného domu. Po zániku možnosti čerpat z nich vodu pravděpodobně sloužily jako jímky. V prostoru zděné budovy se nacházely tři takové objekty. Všechny tři jímky měly kruhový půdorys a kónicky se zužovaly. V jednom případě (V35) byla jímka minimálně jednou vyčištěna. Studna **V36** byla po celém svém obvodu o průměru 1,7 m obezděna opukovými kameny s příměsí křemence na silně písčitou maltu. Koruna se nacházela v úrovni 188,29/Bpv, dno nebylo ze statických důvodů dosaženo, souvrství výplně se podařilo odkryt na úroveň 186,00/Bpv. Výška intaktní výplně činila 2,3 m, dle keramických fragmentů ji lze časově zařadit do 14. století. Zbylé dvě jímky (V35, V99) postrádaly vyzdívky stěn, průměr jejich vnitřního obvodu činil 1,8 (V38) a 2,3 m (V99). V případě jímky **V35** byl vyzděn po vrchním obvodu věnec z opukových kamenů pojených silně písčitou maltou,

Obr. 13. Praha 1-Staré Město, Rybná ppč. 690, výzkum č. 1992/22. Půdorys severní poloviny sondy J12; **červeně** – kůlové jamky plůtku ze sídelního horizontu 2; **bez barvy** – 16. století (dle terénní dokumentace upravil M. Kotýnek, 2018).

Z 15. století, závěru stavební fáze II, známe také pochozí úroveň dvora, kterou na kótě 188,92/Bpv¹⁷ reprezentuje odkrytý fragment valounkové dlažby (valounky o rozměrech 5 až vzácně 10 cm) pod číslem stratigrafické jednotky I15-5931 (obr. 12).

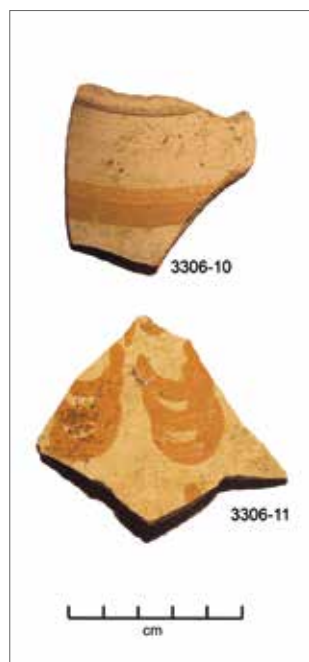
Část z hospodářského zá-
zemí domu můžeme nalézt
v odkrytých fragmentech
konstrukcí různé podoby na

ploše sondy I15 (obr. 10). Ve výškové úrovni 188,05/Bpv bylo odkryto dno zalomeného žlábků **V19** se sloupovou jámou **V16** v nároží (průměr 0,45 m, dno 187,81/Bpv, hloubka 1 m).¹⁸ V sousedství žlábků, z něhož se dochovalo maximálně 0,44 m,¹⁹ byly zdokumentovány 2 sloupové jámy a 6 kůlových jamek (**V17** a **V18** – sloupové jámy, průměr 0,3 m, dno 187,98/Bpv, hloubka 0,82 m; **V19–V24** – kůlové jamky, průměr 0,05–0,10 m, dno 188,21/Bpv, původní hloubka od povrchu 0,6 m). Předběžně interpretujeme žlábek se sloupovou jámou jako pozůstatek dřevěné konstrukce pravděpodobně hospodářské budovy postavené krátce před polovinou 14. století.

Na rozhraní sond I15 a I16 byla odkryta zahloubená jáma oválného půdorysu (**V11**) s obvodovými stěnami, které se s přibývajícím hloubkou zužovaly na dosaženou výškovou úroveň 187,20/Bpv a pokračovaly dále do hloubky, dno nebylo dosaženo (obr. **10**, **13**). Jáma sloužila pro těžení písku, čemuž by odpovídaly kónicky se zužující stěny v písčitém podloží. Na základě keramických nálezů z její výplně jámu zařazujeme do doby trvání stavební fáze I, čas samotného vyhloubení jámy nelze přesně určit. Nelze tedy vyloučit, že jáma sloužila jako zásobárna písku při výstavbě domu Z01 ve 14. století.²⁰

Jinou samostatnou strukturou horizontu 2 je souvislá řada kůlových jamek (**V166–V181**) ve směru západ–východ,²¹ odkrytá a zdokumentovaná na ploše sond J11 a J12 (obr. 13).²² Úroveň na niveletě 188,24/Bpv, z níž se zahlubovaly, je datována do pokročilého 14. století (obr. 14). Vrstvy, do nichž byly zapuštěny, je možné datovat do 3. třetiny 13. až 1. poloviny 14. století. Řada pokračuje západním směrem v sondách J10 a J9, ale v horším stavu dochování. Protože dům Z01 pokračoval severním směrem, není systém kůlových jamek pozůstatkem parcelní hranice, ale tvořil pravděpodobně dílčí vymezení plůtkem v rámci prostoru parcely. Konstrukční řešení plůtku mohlo být zhotoveno z tenkých dřevěných kůlů, které byly nosným prvkem²³ výpletu z proutí, jenž mohl být ještě navíc omazán hlínou. Takto vydělený prostor severně od plůtku, který náležel ke středověké parcele domu Z01, mohl zasahovat do pozdější tzv. Malé Benediktské uličky, doložené na pražských vedutách z konce 18. století. Jižní uliční frontu zmíněné uličky tvořila v novověku severní obvodová zeď barokního Holanova paláce, zlikvidovaná výstavbou v 1. polovině 20. století. Její lokalizace je značně nepřesná.

Stojí za zmínku, že na sledovaném východním prostoru parcely během 2. poloviny 13. století nejsou doloženy žádné sídelní aktivity. Přeměna urbanismu je na ploše parcely č. 690 zachytitelná až na počátku 14. století. Ve stejném období se výrazně proměňuje měšťanská hmotná kultura. Právě v období po příchodu řádu německých rytířů ke kostelu sv. Benedikta se odehrává charakteristická změna v sortimentu kuchyňské a stolní keramiky, kdy se objevují první inovované

Obr. 14. Praha 1-Staré Město, ppč. 690, výzkum č. 1992/22. Výběr keramických fragmentů ze starší části sídelního horizontu 2 (polovina 13. až konec 14. století), výkop V82 (foto a úprava A. Sandanusová, 2017).

17 Dlažba zachycena v JV rohu sondy I15, nedokumentováno, pouze udána niveleta a slovní informace v sešitě stavebních konstrukcí, kde je uvedena jako dlažba dvora. Niveleta dlažby není v souladu s profilem 219, na obou místech má však dlažba totožné číslo stratigrafické jednotky.

18 Pro dobu stavební fáze I horizontu 2 je počítán jako výchozí povrch úrovně terénu předzáklad (rozhraní nadzemního a základového zdiva) patrný na zdi Z01 na kótě cca 188,8/Bpv. V reálu se tato úroveň dochovala minimálně.

19 Hloubka od úrovně dna mladšího zásahu poškozujícího stratigrafii horizontu 2.

20 Zde se ovšem nabízí další výklad přítomnosti těžební jámy, a to jako pozůstatku po stavbě staroměstského hradebního pásu, kdy mohla být využívána i později jako těžební zdroj písků. Jednotlivé těžební jámy jsou nacházeny na Starém Městě pražském či Novém Městě pražském téměř při každém větším plošném archeologickém výzkumu, např. na ploše parcely v Barviřské ulici (KASPAR/POLCAR 2015, 304), při odkryvu plochy stavby Copa centrum Národní ve Spálené ulici (CYMBALAK 2011, 458) či při obnově Trauttmansdorffského paláce (OMELKA 2000, 367). Problematické těžebních jam zatím nebyla věnována zvláštní pozornost. Souhrn ze staršího období středověku pro hutnickou výrobu lze najít v článku POOLISKA/ZAVRHEL 2006. Pro tabvu železa byl potřeba písek, který byl získáván právě v těžebních jámách.

21 Ve dvou případech (V169 a V175) se podařilo z jejich zásypu vyzvednout fragmenty dřevěného kůlu.

22 Situace byla poničena novodobou zdí Z11.

23 Po kůlech jsou v sondě J12 dochovány kůlové jamky o průměru maximálně 0,1 metru.

formy keramického zboží, již nenavazující na starší hradištní tradici – červeně malované keramické zboží a na počátku 14. století nádoby s okrajem ve tvaru okruží (naposled např. HAVRDA/MATĚJKOVÁ 2014, 40). Jejich přítomnost v jednotlivých kontextech napomohla k rozlišení sídelních horizontů na ploše parcely (obr. 15).

Pro sídelní horizont 2 lze shrnout, že zánik objektů horizontu 1 a v jeho závěru mikrofáze spočívající v nivelizaci terénu²⁴ vedly k vytvoření nové prostorové dispozice parcely, umožňující v horizontu 2 výstavbu stavební fáze I zdiva Z01 měšťanského domu. Nejstarší podoba prostorového rozčlenění domu, jak se nám dochovala, se omezila na jednu podlouhlou místnost. Severojižní orientace domu byla nejspíše dána přítomností staroměstského hradebního pásu, který svou polohou mohl určovat prostorovou orientaci zástavby v jeho blízkosti. Výstavba nejstarších zděných konstrukcí domu Z01 je za pomoci detailního rozboru nálezových situací zdiva a artefaktů chronologicky řazena do období počátku 14. století.

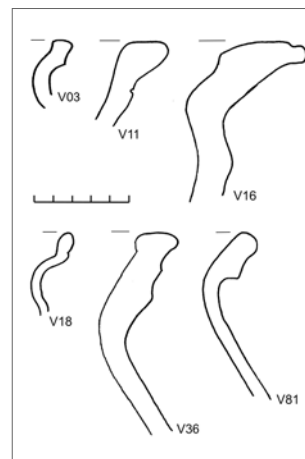
Pozůstatky plůtku ve formě kulových jamek odkrytých v severních partiích sond J13, J12 a J11 utvářejí důležitý celek nastiňující pohled do členění plochy parcely. Chronologické zařazení plůtku spadá do pokročilého 14. století, je tak mladší než dům Z01. U objektů studní (po zániku funkce zdroje vody sloužících jako odpadní jímky) lze konstatovat, že dvě lze datovat do období stavební fáze I, neboť jejich výplň se uložila ve 14. století. Třetí studnu je možné na základě předmětů ze svrchní části její výplně s velkou rezervou datovat až do raně novověkého období.

Výpověď písemných pramenů²⁵

Barokní výstavba Holanova paláce v průběhu 18. století (sídelní horizont 3) se uskutečnila v místě, kde do té doby stály domy dvou domovních čísel (čp. 682/I a čp. 684/I), které V. V. Tomek rozlišuje (TOMEK 1866, 173). Oba dva středověké domy byly zakomponovány do stavební hmoty paláce a zachovaly se pouze jejich sklepní a základové partie (VLČEK 1996, 447). Lze také vysledovat jejich možnou vazbu na Malou Benediktskou uličku, která byla zrušena okolo poloviny 19. století (obr. 16).

Na pozemku pozdějšího domu čp. 684/I se ve středověku podle údajů z písemných pramenů nacházely čtyři domy (čp. 684a–d/I). Pro poznání vývoje východní části plochy výzkumu můžeme díky kritické analýze vedut a plánů Prahy z 18. a 19. století (obr. 16) náš výběr zúžit pouze na dvě domovní jednotky/domy příslušející k čp. 684/I, a to na čp. 684c/I a čp. 684d/I (TOMEK 1866, 173). Blízkost staroměstských masných krámů v dnešní ulici Masná²⁶ měla za důsledek, že nemovitosti v blízkém okolí patřily z velké míry staroměstským řezníkům. Pro obě uvedené domovní čísla můžeme v pramenné bázi zachytit vlastníky právě řeznického povolání (ČORNEJ 2012, 69).

Pro tato dvě domovní čísla evidujeme popis: číslo popisné 684c – „V uličce někdejší, nyní uvnitř hostince U Karlových Varů“ (TOMEK 1866, 173). V roce 1401 byl podle první písemné zmínky dům ve vlastnictví sirotků po Michalu řezníkovi. Jeho dcera Anna se roku 1405 provdala za řezníka Mikuláše, syna Pešlína Černého neboli Nigera, taktéž řezníka. Mikuláš vzápětí převedl polovinu vyžehněného domu na svou ženu (TOMEK 1866, 173; ČORNEJ 2012, 45). Dům je v Mikulášově vlastnictví po dobu 24 let, poté ho roku 1432 prodává za 23 kop grošů Havlovi (*Gallus*). Částka 23 kop grošů je na staroměstské poměry relativně nízká.²⁷ Již roku 1429 byl dům v berních knihách

Obr. 15. Praha 1-Staré Město, Rybná ppč. 690, výzkum č. 1992/22. Výběr keramických fragmentů ze starší fáze sídelního horizontu 2 (14. století). V03 – základový vkop ke zdivu Z01 (jediný exemplář okraje); V11 – těžební jáma na písek; V36 – výplň studny (kresba A. Sandanusová, 2017).

Obr. 16. Joseph Daniel Huber, 1769: Ortografický plán Prahy v kavalírní perspektivě (Wahre Laage Der Königlichen Haupt und Residentz Statt PRAG des Königreich Böhmeimb...) – výřez perspektivy zobrazující podobu Holanova paláce (zvýrazněn červeně) a okolí na Starém Městě pražském. Domy čp. 684 jsou vizuálně sjednoceny, částečně zakryty kostelními věžemi sv. Benedikta. Malá Benediktská ulička je zcela zakryta blokem domů čp. 684. Uzavřený Holanův palác zatím ještě nemá přístavěn východní výběžek (Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. K II 92; upravila S. Baubšková, 2018).

24 Tato mikrofáze se váže na výstavbu opevnění, kdy byla provedena základní nivelizace terénu. Jako materiál posloužil písčité štěrky z hloubení staroměstského příkopu.

25 Za konzultace děkuji PhDr. Martinu Musílkovi, Ph.D.

26 Dříve Masný trh (LAŠTOVKA ET AL. 1997, 445). Středověké masné krámy stály v místech dnešní ZŠ a sousedního hřiště. Dnešní Rybná ulice se jistou dobu jmenovala Za masnými krámy nebo Řeznická (LAŠTOVKA ET AL. 1998, 158).

27 Dle cenové tabulky Petra Čorneje zhotovené přímo pro řeznické domy (ČORNEJ 2012, 55). Do spodní skupiny domů podle ceny je taktéž možno dům zařadit podle Martina Musílkova (2015, 70).

ohodnocen částkou 20 kop grošů, což by mohlo navozovat, že tržová cena domu (nikoliv jeho skutečná hodnota) se v předhusitském období pohybovala kolem 40 kop. Protože Bedřich Mendl ve své práci neuvádí doklady pro to, že by na daném domě vázly renty (MENDL 1932, příloha E), podle tržové ceny domu šlo o méně výstavný dům, jehož majitelé patřili k nižší střední vrstvě staroměstského obyvatelstva. Havel dům před rokem 1436 předává svému synu Vavřincovi (Lorenz; TOMEK 1866, 173; PÁTKOVÁ 1996, 186).

Číslo popisné **684d** – „V koutě vedle zahrady při č. 655“ (TOMEK 1866, 173). K domu s číslem popisným 684d/I se zachovala ze sledované doby jediná zmínka, a to k roku 1407. Z Tomkova napsu můžeme předběžně (avšak velmi nejistě) vyvodit jeho prostorovou blízkost u parcely č. 680 (OD Kotva), kde se v té době nacházela komenda řádu německých rytířů. Nakolik jsou ovšem tyto údaje přesné, již nedokážeme říci. Rozdělení domů označených čp. 684/I na části a, b, c, d se nedochovalo na žádném plánu či mapovém díle, a tak lze jen usuzovat, že poslední dvě čísla zařazená Tomkem do jeho soupisu byla od masných krámů nejdále. Podle Tomkovy historizující rekonstrukční mapy Prahy k roku 1400 byl samotný dům čp. 684d/I před husitskými válkami obýván bekyněmi. V Praze bylo až do vypuknutí husitských válek 19 společenství bekyň, převážně na Starém Městě pražském. Ta byla podle svých zakladatelů anebo domů, v nichž přebývala, nazývána různě (MUSÍLEK 2015, 219) – v případě čp. 684/I jsou nazvány bekyně **Posenpachovy** (TOMEK 1866, 173).²⁸ Za husitských válek mnohé pražské bekináže zanikly (TUMPACH/PODLAHA 1916, 12).

Zajímavé zjištění ohledně domu čp. 684 (jako celku) nacházíme v díle Františka Rutha. Sousední dům čp. 682/I je zde popsán jako spojený s čp. 684/I u kříže (RUTH 1904, 935). U severní fronty domů prý bývala ulička ke kostelu a hřbitovu u sv. Benedikta. Domy pod označením čp. 684/I se měly táhnout v uličce²⁹ až téměř k staroměstským hradbám. Jeden z nich měl pro období 15. století pojmenování „U sv. Antonína“ a domek u samé zdi³⁰ patřil bekyním (RUTH 1904, 935).³¹

Tab. 1. Praha 1-Staré Město, čp. 684/I. Přehled vlastnických poměrů dvou domů na východní části parcely Holanova paláce v 1. třetině 15. století.

letopočet	majitel	detail	zdroj
čp. 684c/I			
před 1401	Michal řezník	(v roce 1401 jsou uváděni jeho sirotci)	TOMEK 1872, 229
1401	dědici Michala řezníka	sirotci po Michalu řezníkovi	TOMEK 1872, 229
1404, 1407	–	dům někdy Michala řezníka	TOMEK 1872, 229; 1866, 173
1405	Mikuláš řezník, syn Pešlina Černého (Niger)	(Mikuláš řezník vyženil dům s Annou, dcerou řezníka Michala)	ČORNEJ 2012, 45
1408	Mikuláš řezník, syn Pešlina Černého (Niger)	(dům) vzadu za masnými krámy, předtím vlastněný Michalem řezníkem, převzatý Mikulášem řezníkem, synem Pešlina Černého, (nyní) Mikuláš řezník, předává/přenechává polovinu domu své ženě Anně	TOMEK 1866, 173
1419	Mikuláš řezník, syn Pešlina Černého	–	TOMEK 1866, 173
1429	Mikuláš řezník	(hodnota domu) 20 kop grošů	TOMEK 1866, 173
1432	Havel (Gallus) řezník	kupuje od Mikuláše, syna Pešlina Černého, za 23 kop grošů (dům) na nároží, proti městským hradbám	TOMEK 1866, 173
1433	Havel (Gallus) řezník	Havel řezník koupil (dům) za 23 kop grošů	TOMEK 1866, 173
1436	Vavřinec (Lorenz), syn Havla řezníka	–	TOMEK 1866, 173; PÁTKOVÁ 1996, 186
čp. 684d/I			
1407	Hiltmar Posenpach?	(dům bekyň Posenpacha) za masnými krámy přenechává strýci svému Mikuláši Posenpachovi	TOMEK 1866, 173

Závěrem

Počátek a podobu osídlení na východní části parcely č. 690 lze díky archeologickému odkryvu blíže vymezit. Nejstarší sídelní horizont 1 datujeme na základě keramických artefaktů od poloviny 12. století až do poloviny 13. století, do období mohutného rozvoje pražské raně středověké sídelní aglomerace, pro kterou jsou typické mj. i pozůstatky dřevohliněných zahloubených staveb. Na analyzované parcele se podařilo ve čtverci J14 odkrýt části dvou zahloubených suterénů (provizoria?), přičemž další odkryté objekty v sondách I14 a H14 mohly sloužit jako ohniště a jámy blíže neupřesněné funkce.

²⁸ Posenpachové byli významná staroměstská rodina, jejíž příslušníci zastávali post královského hofrychtěře a v předhusitském období měli vazby na panovnícký dvůr (MUSÍLEK 2015, 206, 230).

²⁹ S největší pravděpodobností myšlena Malá Benediktská ulička.

³⁰ Pravděpodobně u tělesa staroměstské hradby.

³¹ Tento údaj souhlasí s údajem u TOMKA (1866, 173), kde je uveden vlastník Hiltmar Posenpach k roku 1407, kdy je ke stejnému datu dům čp. 684d/I označen jako *domus animarum*.

Následně, od 30. do 50. let 13. století, vyrůstá kolem plochy Starého Města pražského systém staroměstského opevnění. Výstavba hradby je ilustrována nálezem vápenky z 2. třetiny 13. století na ploše dnešního náměstí Republiky (JUŘINA/ZAVŘEL 2011, 181). Velký objem materiálu, který vznikl hloubením staroměstského příkopu, bylo nutné deponovat na jiné ploše. Tehdejší stavitelé pro něj zvolili těsné zázemí hradeb a nahromaděný písek rozprostřeli na sousedících parcelách. Terénní vrstvy písčitého charakteru jsou zachyceny i na ploše výzkumu parcely č. 690, kde tvoří závěrečnou mikrofázi oddělující sídelní horizont 1 z období 12. až poloviny 13. století a nově nastupující 2. sídelní horizont z 2. poloviny 13. až počátku 15. století. Vrstvy písku a destrukcí zdív jsou archeologickými výzkumy doloženy i v prostoru bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad, kde se k nim připojuje bourání románských paláců a konstrukcí s kvádřikovým zdívem. Obdobná situace byla odhalena výzkumem U Obecního domu (OMELKA/ŘEBOUNOVÁ 2009, 42), kde se románský kvádřikový dům nacházel přesně v trase staroměstského opevnění. Patrně i proces bourání souvisí s výstavbou staroměstských hradeb, kdy průběhu hradebního pásu nesměla bránit žádná zástavba.

Výstavba opevnění způsobila zánik sídelního horizontu 1 na ploše zkoumané parcely č. 690, následnou mikrofázi nivelizace terénu a až po delší době, na počátku 14. století, nástup prvních zděných konstrukcí měšťanských domů. Spolu s výstavbou staroměstského fortifikačního systému či krátce po ní jsou radikálně změněny prostorové dispozice uvnitř Starého Města i v prostoru před jeho hradbami. Taktéž v okolí kostela sv. Benedikta bylo provedeno nové rozvržení plochy a kostel se stává integrální součástí hradebního pásu (JEČNÝ/OLMEROVÁ 1992; JEŽEK ET AL. 2009, 31).

Jestliže na počátku horizontu 1 se obyvatelé pohybovali na úrovni cca 188,4/Bpv, vznikem sídlištního souvrství horizontu 1 a následně navrstvením 0,3–0,5 m písku se zvýšil povrch na úroveň 188,80/Bpv platnou na počátku 14. století. Po vzniku kamenného domu mohlo v některých místech proběhnout naopak snižování – např. v 15. století dosáhla pochozí úroveň prostoru ve východním sousedství domu (v přístavku?) ve formě valounkové dlažby kóty 188,19/Bpv (obr. 12), v sondě J11 byl plůtek zapuštěn z úrovně pokročilého 14. století na kótě 188,24/Bpv.

Na počátku 14. století, již v době horizontu 2, proběhla na parcele č. 690 výstavba kamenných měšťanských domů. Pro tuto dobu máme doloženou masivní výstavbu měšťanských domů zděných z kamene na celém území pražského souměstí (JUŘINA ET AL. 2008; PODLIŠKA 2009, 11; MUSILEK ET AL. 2012, 364; CYMBALAK/STAŇKOVÁ 2014, 162). Východní část Starého Města pražského, respektive čtvrt' kolem kostela sv. Benedikta, je s tímto vývojovým trendem v souladu. Rozsáhlá výstavba je spojena s novým právním a následně prostorovým uspořádáním městského prostoru, kdy spolu s výstavbou staroměstského opevnění je provedeno právní vymezení staroměstské obce a některé dílčí přeparcelace stávajícího městského prostoru (STAREC 2012, 226). Na základě předběžného porovnání lokalizace objektů horizontů 1 a 2 na nepublikované západní ploše výzkumu ppč. 690 lze uvažovat na počátku horizontu 2 o přeparcelaci zkoumaného prostoru. Situace na analyzované východní ploše výzkumu je však z tohoto hlediska atypická, neboť zde došlo k prostorové kontinuitě zapuštěných suterénů z horizontu 1 ve čtverci J14 a následného domu Z01 ze starší fáze horizontu 2, kdy dům Z01 z počátku 14. století byl vystavěn na místě starších sídelních objektů V52+50 (cf. obr. 5 a 10). Na dnešní parcele č. 690 bylo novou parcelací vymezeno pravděpodobně 4–6 parcel pro budoucí měšťanské domy čp. 682/I, čp. 683/I a čp. 684a–d/I.³² Hranice mezi parcelami nejspíše zachyceny nebyly, severní plůtek v sondách J12 a J11 není parcelní hranicí, neboť dům Z01 pokračuje dále k severu. Nakládání s vodou, odpadem a prostorové změny nám pro 14. století dokládají dvě studny v interiéru přízemní místnosti domu Z01, které byly po zániku své funkce využity jako jímky na deponii odpadu z měšťanské domácnosti. Při zatím nelokalizovatelné severní hranici parcel vznikla ulička vedoucí ke kostelu sv. Benedikta a hřbitovu. Vznikla v 17.–18. století, kdy se setkáváme s jejím pojmenováním jako s Malou Benediktskou uličkou.

Držitele měšťanských domů z benediktské čtvrti můžeme identifikovat až od začátku 15. století, kdy jsou poprvé zmíněni v písemných pramenech. Jednalo se v drtivé míře o staroměstské řezníky, sídlící blízko masných krámů v dnešní Masné ulici. Podle rešerše dostupných písemných pramenů provedené Petrem ČORNEJEM (2012) byli staroměstští řezníci poměrně movití a často zasedali v městské radě.³³ Oproti tomu domy čp. 684c/I a čp. 684d/I jsou zařazeny podle tabulek ceny staroměstských domů do nižší cenové skupiny. Probíhající zpracování nálezů hmotné kultury z výzkumu čp. 684d/I však zatím vypovídá o opačném trendu – nálezy fragmentů importovaných skleněných číší a importovaných keramických nádob přibližně z konce 14. století doprovázené zlomky drobné hmotné kultury z keramiky a barevných kovů (např. poutní odznak)

32 Jiná přeparcelování prostoru jsou zaznamenána v pokročilém 13. století (Havelské Město a Malá Strana).

33 Tuto funkci zastávali nejmovitější a nejvlivnější jedinci z celého řeznického spektra.

ukazují, že obyvatelé a vlastníci těchto domů mohli být ze zámožnější vrstvy obyvatel, než jak ukazuje tržová cena domu. Je-li pravdivým tvrzení, že archeologicky odkrytý dům Z01 lze ztožnit s domem čp. 684d/I z písemných pramenů, pak v něm jistou dobu před husitskými válkami podle mluvy písemných záznamů sídlilo jedno ze společenství bekyň finančně podporované významnou staroměstskou měšťanskou rodinou Posenpachů. V archeologickém obrazu však jejich přítomnost nelze rozeznat.

Zpracování záchranného výzkumu na parcele Holanova paláce zvolna pokračuje a jeho výsledky slibují nová zjištění dalších souvislostí.

LITERATURA

- BEČKOVÁ 2005 — Kateřina BEČKOVÁ: Zmizelá Praha : Staré Město. Praha 2005.
- CYMBALAK 2011 — Tomasz CYMBALAK: Praha 1-Nové Město, Spálená, Purkyňova, Vladislavova, Charvátova ulice, ppč. 725/1 – Copa centrum Národní. In: Zd. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2009–2010. Pražský sborník historický 39, 2011, 455–459.
- CYMBALAK/MATĚJKOVÁ 2012 — Tomasz CYMBALAK / Kristýna MATĚJKOVÁ: Zpracování nálezů ze dvou odpadních jímek a úskalí jejich interpretace – Analysis from two cess pits and problems with their interpretation. Staletá Praha 28, 2012/2, 41–76.
- CYMBALAK/STAŇKOVÁ 2014 — Tomasz CYMBALAK / Veronika STAŇKOVÁ: Středověké osídlení v jižním předpolí staroměstských hradeb v Praze : Nový pohled na základě archeologických výzkumů na ploše novostavby Quadrio – Mittelalterliche Besiedlung im südlichen Vorfeld der Befestigung der Prager Altstadt : Ein neuer Blick anhand archäologischer Grabungen auf der Baufläche von Quadrio. In: Příspěvky z konference FUMA z let 2009–2012. (= Forum urbes medii aevi, sv. 8/2), Zdeněk Měřinský (ed.), Brno 2014, 152–173.
- ČORNEJ 2012 — Petr ČORNEJ: Kočička, Kurvička, Kokot a Múdra Hlavička aneb Staroměstští řezníci v husitské revoluci – Kočička, Kurvička, Kokot und Múdra Hlavička oder: Die Altstädter Fleischer in der Hussitischen Revolution. Pražský sborník historický 40, 2012, 7–129.
- DRAGOUN 1982 — Zdeněk DRAGOUN: Záchranný výzkum při rekonstrukci plynovodu na Starém Městě pražském II – Die Rettungsgrabung bei Gasleitungsrekonstruktion im Prager Altstadt II. Archaeologica Pragensia 3, 1982, 99–151.
- DRAGOUN 1995 — Zdeněk DRAGOUN: Poutní odznak z Kolína nad Rýnem z výzkumu v Rybné ulici na Starém Městě pražském – Pilgerzeichen aus Köln am Rhein aus der Forschung in Rybná-Straße in Prager Altstadt. Archaeologia historica 20, 1995, 491–495.
- DRAGOUN 1996 — Zdeněk DRAGOUN: K otázce výskytu břidlicových domů v Praze – Zur Frage des Vorkommens von Schieferhäusern in Prag. Průzkumy památek 3, 1996/1, 49–54.
- DRAGOUN 2000 — Zdeněk DRAGOUN: Rybná ulice čp. 674/I. In: Zd. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1999–2000. Pražský sborník historický 31, 2000, 371.
- DRAGOUN 2007 — Zdeněk DRAGOUN: Rybná ulice čp. 669/I. In: Zd. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2005–2006. Pražský sborník historický 35, 2007, 340–341.
- DRAGOUN/TRYML 1995 — Zdeněk DRAGOUN / Michal TRYML: Praha 1-Staré Město, Rybná ulice čp. 682/I. In: Zd. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1992–1994. Pražský sborník historický 28, 1995, 242–243.
- HAVRDA 2009 — Jan HAVRDA: Archeologický výzkum Praha 1-Staré Město, Benediktská – Dlouhá, ppč. 702, čp. 1100. Výzkum NPÚ ÚOP v Praze č. 2009/13. Praha 2009, rukopis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, odbor archeologie; Archiv ARÚ AV ČR, Praha, úsek NZ, př. č. 5182/101.
- HAVRDA/MATĚJKOVÁ 2014 — Jan HAVRDA / Kristýna MATĚJKOVÁ: Hrnčíř ve středověké Praze : Výsledky výzkumu výrobních zařízení z Malé Strany v kontextu dosavadních poznatků – Töpfer im mittelalterlichen Prag : Ergebnisse einer Untersuchung von Produktionsanlagen von der Prager Kleinseite im Kontext der bisherigen Erkenntnisse. Archaeologia historica 39, 2014/1, 23–51.
- HAVRDA/OMELKA 1999 — Jan HAVRDA / Martin OMELKA: Rybná ulice čp. 693/I. Výzkum NPÚ ÚOP v Praze č. 1999/36. Praha 1999, rukopis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, odbor archeologie.
- HAVRDA/OMELKA 2001 — Jan HAVRDA / Martin OMELKA: Praha 1-Staré Město, Rybná ppč. 711 – bývalé čp. 693/I. Výzkum NPÚ ÚOP v Praze č. 2001/36. Praha 2001, rukopis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, odbor archeologie.
- HRDLÍČKA 2005 — Ladislav HRDLÍČKA: Praha – podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území pražské památkové rezervace. List mapy Praha 6-1 – A report accompanying a detailed map of archaeological reference points in the territory of Prague ancient monuments reservation. Praha 2005.
- HRDLÍČKA 2009 — Ladislav HRDLÍČKA: Praha – databáze podrobné mapy archeologických dokumentačních bodů na území pražské památkové rezervace (aktualizace k 31. 12. 2005) – Comments to the detailed map of archaeological documentation points on the territory of Prague Heritage Reserve. Praha 2009 (CD-ROM).
- JEČNÝ 2006 — Hubert JEČNÝ: Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu na staveništi obchodního domu Kotva. Díl 1 a 2. Výzkum NPÚ ÚOP v Praze č. 1971/30. Praha 2006, rukopis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, odbor archeologie, čj. NPÚ 311/4906/2019.

- JEČNÝ/OLMEROVÁ 1973 — Hubert JEČNÝ / Helena OLMEROVÁ: Praha 1-Staré Město (kostel a komenda sv. Benedikta). In: Kronika. Přehled archeologických výzkumů v Praze v roce 1971. Pražský sborník historický 8, 1973, 221–223.
- JEČNÝ/OLMEROVÁ 1992 — Hubert JEČNÝ / Helena OLMEROVÁ: Historie a proměny jednoho bloku při hradbách Starého Města pražského – Die Historie und Veränderungen eines Blocks bei den Schanzen der Prager Altstadt. Staletá Praha 22, 1992, 21–70.
- JEŽEK ET AL. 2009 — Martin JEŽEK / Miloslav CHYTRÁČEK / Tomáš LOJEK / Anna PROKOPOVÁ: K pre-historii dvou Měst pražských – On the pre-history of two Towns of Prague. Archeologické rozhledy 61, 2009/1, 118–138.
- JUŘINA ET AL. 2008 — Petr JUŘINA / Karel KAŠÁK / Jiří VALKONY / Martin VYŠOHLID: Východní partie opevnění Starého Města pražského a její vliv na proměny sídelní struktury – Ostpartien der Befestigung der Prager Altstadt und ihr Einfluss auf Veränderungen in der Siedlungsstruktur. In: Městské fortifikace ve vrcholně středověkých zeměpanských městech střední Evropy. (= Forum urbes medii aevi, sv. 5), Z. Měřinský (ed.), Brno 2008, 256–261.
- JUŘINA ET AL. 2009 — Petr JUŘINA ET AL.: Náměstí Republiky : Výzkum století – The Republic Square : Archaeological Excavations of the Century. Praha 2009.
- JUŘINA/ZAVŘEL 2011 — Petr JUŘINA / Jan ZAVŘEL: Vápenka před branou svatého Benedikta – Kalkofen vor dem St. Benedikt-Tor in Prag. In: Surovinová základna a její využití ve středověkém městě. (= Forum urbes medii aevi, sv. 6), Z. Měřinský (ed.), Brno 2011, 176–183.
- KAŠPAR/POLCAR 2015 — Vojtěch KAŠPAR / David POLCAR: Praha 1-Nové Město, Barvířská a Lodečská ppč. 362. In: Zd. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2013–2014. Pražský sborník historický 43, 2015, 623–625.
- KLÁPŠTĚ 1978 — Jan KLÁPŠTĚ: Středověké osídlení Černokostelecka – Die mittelalterliche Besiedlung im Raum von Kostelec nad Černými Lesy. Památky archeologické 69, 1978, 423–475.
- LAŠTOVKA ET AL. 1997 — Marek LAŠTOVKA / Václav LEDVINKA ET AL.: Pražský uličník : Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. 1. díl (A–N), Praha 1997.
- LAŠTOVKA ET AL. 1998 — Marek LAŠTOVKA / Václav LEDVINKA ET AL.: Pražský uličník : Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství. 2. díl (O–Ž), Praha 1998.
- LÍBAL ET AL. 1959a — Dobroslav LÍBAL / Hubert JEČNÝ / Milan PAVLÍK / O. RULC: Staré Město čp. 682-I, Rybná ulice. (= Praha : Stavebně historický průzkum a dokumentace se směrnicemi pro asanaci; pasportizace SÚRPMO), Praha 1959, strojopis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, dokumentační fondy.
- LÍBAL ET AL. 1959b — Dobroslav LÍBAL / Hubert JEČNÝ / Milan PAVLÍK / O. RULC: Staré Město čp. 684-I, Rybná ulice. (= Praha : Stavebně historický průzkum a dokumentace se směrnicemi pro asanaci; pasportizace SÚRPMO), Praha 1959, strojopis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, dokumentační fondy.
- MENDL 1932 — Bedřich MENDEL: Z hospodářských dějin středověké Prahy. Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 5, 1932/2, 161–390.
- MOUCHA/NECHVÁTAL/VARADZIN 2016 — Václav MOUCHA / Bořivoj NECHVÁTAL / Ladislav VARADZIN: Vyšehrad : Knížecí a královská akropole : Svědectví archeologie – Vyšehrad : The Princely and Royal Acropolis : The Testimony of Archeology. Praha 2016.
- MUSÍLEK 2015 — Martin MUSÍLEK: Patroni, klienti, příbuzní : Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století – Patrons, Clients, and Relatives : The social World of Old Town Prague in the 14th Century. Praha 2015.
- MUSÍLEK 2017 — Martin MUSÍLEK: Opatovice na Novém Městě pražském : Nejstarší dějiny a topografie příměstské osady ve světle písemných pramenů. In: Radnice, rynek a tržiště : Místa setkávání, obchodu a reprezentace ve středověkých a raně novověkých městech. (= Documenta Pragensia Supplementa, sv. 8), K. Jíšová / J. Hrdina (eds), Praha 2017, 175–214.
- MUSÍLEK ET AL. 2012 — Martin MUSÍLEK ET AL.: Havelské Město pražské ve středověku : Historie – archeologie – stavební historie. Praha 2012.
- OMELKA 2000 — Martin OMELKA: Praha 1-Staré Město, Husova třída čp. 159/I – Trautmannsdorfský palác. In: Zd. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2013–2014. Pražský sborník historický 31, 2000, 367–368.
- OMELKA/ŘEBOUNOVÁ 2009 — Martin OMELKA / Otakara ŘEBOUNOVÁ: Záchranný archeologický výzkum Praha 1-Staré Město, U Obecního domu čp. 660. Investorská zpráva o výzkumu NPÚ ÚOP v Praze č. 2007/20. Praha 2009, rukopis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, odbor archeologie.
- PÁTKOVÁ 1996 — Hana PÁTKOVÁ (ed.): Berní knihy Starého Města pražského 1427–1434 – Die Steuerbücher der Prager Altstadt 1427–1434 – Libri collectarum Antiquae Civitatis Pragensis 1427–1434. (= Documenta Pragensia Monografia, sv. 2), Praha 1996.
- PODLISKA 2009 — Jaroslav PODLIŠKA: Nové poznatky o podobě osídlení v zázemí Týnského dvora na Starém Městě v Praze (předběžné sdělení) – New data concerning the settlement in the backyard of Týnský court in the Old Town square in Prague. Staletá Praha 25, 2009/2, 2–15.
- PODLISKA/ZAVŘEL 2006 — Jaroslav PODLIŠKA / Jan ZAVŘEL: K problematice identifikace a interpretace archeometalurgického materiálu na příkladu raně středověké Prahy – Identifikation und Interpretation des archäologischen Materials auf dem Beispiel des frühmittelalterlichen Prags. Archaeologia historica 31, 2006, 389–402.
- RAZÍM/ZAHRAVNÍK 2006 — Vladislav RAZÍM / Pavel ZAHRAVNÍK: Hradební věže v Bartolomějské ulici na Starém Městě pražském – Stadtmuertürme in der Bartolomějská Gasse in der Prager Altstadt. Průzkumy památek 13, 2006/1, 35–72.
- RUTH 1904 — František RUTH: Kronika královské Prahy a obcí sousedních III (Purkyňova ulice–Žofín). Praha 1904.

- STAREC 2008 — Petr STAREC: Místo stavby: pražské podhradí : Stavebník: neznámý (Příspěvek k vývoji fortifikace v pravobřežní sídlištní aglomeraci) – Baustelle: Prager Suburbium : Bauherr: unbekannt (Beitrag zur Entwicklung der Befestigung der Siedlungsagglomeration auf dem rechten Ufer). In: Městské fortifikace ve vrcholně středověkých zeměpanských městech střední Evropy. (= Forum urbes medii aevi, sv. 5), Z. Měřínský (ed.), Brno 2008, 162–173.
- STAREC 2012 — Petr STAREC: K archeologickému poznání Havelského Města – On the Archaeological Knowledge of Gallus Town. In: MUSÍLEK ET AL. 2012, 200–228.
- ŠIMEK 1970 — Rudolf ŠIMEK: Podrobná inženýrsko-geologická mapa 1:5000, mapový list Praha 6-1, příloha: Dokumentační body č. 1–100. Praha 1970.
- TOMEK 1866 — Václav Vladivoj TOMEK (ed.): Základy starého místopisu Pražského I : Staré město Pražské. Praha 1866.
- TOMEK 1872 — Václav Vladivoj TOMEK (ed.): Základy starého místopisu Pražského III., IV., V. : Malá Strana, Hrad Pražský a Hradčany, Vyšehrad. Praha 1872.
- TUMPACH/PODLAHA 1916 — Josef TUMPACH / Antonín PODLAHA: Český slovník bohovědný. Díl 2 (Bascath–církevní rok). Praha 1916.
- VLČEK 1996 — Pavel VLČEK ET AL.: Umělecké památky Prahy : Staré Město, Josefov. Praha 1996.
- ZÁRUBA 1948 — Quido ZÁRUBA: Geologický podklad a základové poměry vnitřní Prahy. Praha 1948.
- ŽDÁRSKÁ 2014 — Anna ŽDÁRSKÁ: Středověké sklo z Prahy – Mittelalterliches Glas aus Prag. Praha 2014.

ZUSAMMENFASSUNG

DER ÜBERGANG DER PRAGER ALTSTADT ZUR RECHTLICH KONSTITUIERTEN STADT – SEINE REFLEXION AM OSTTEIL DER FORSCHUNGSFLÄCHE IM PALAIS HOLAN NR.-KONSKR. 684/I

Die Bürgerhaus-Archäologie in der Prager Altstadt stellt eines der höchst komplexen Themen der mediävistischen Forschung dar. Die Rettungsforschung aus dem Jahr 1992 auf dem Grundstück Parzellen-Nr. 690 in der Rybná Gasse legte ein zahlreiches Ensemble vom mittelalterlichen Befund und den Erzeugnissen der Materialkultur frei, das von einer Umwandlung der Prager frühmittelalterlichen Siedlungsagglomeration des 12. Jahrhunderts in eine rechtlich konstituierte Hochmittelalterstadt zeugt. Die tiefgreifende Veränderung des städtebaulichen Bildes der Altstadt Prags in der Mitte des 13. Jahrhunderts hinterließ die bis heutzutage deutlichen Spuren. Einer der Teile der Altstadt, in dem sich diese Veränderung mittels archäologischer Forschung registrieren lässt, befindet sich in der Umgebung der verschwundenen Kirche des hl. Benedictus (an Stelle und in der Nähe des heutigen Kaufhauses Kotva). Die archäologische Forschung auf dem Grundstück Parz.-Nr. 690 brachte bezeichnende Erkenntnisse bezüglich der Veränderung des mittelalterlichen Stadtbilds um die Mitte des 13. Jahrhunderts herbei.

Das große Flächenausmaß des Grundstücks (Abb. 3) ermöglichte bislang nur die Auswertung seines östlichen Teils, auf dem die Baureste nach einem Bürgerhaus und seinen Nebenbauten festgestellt wurden. Die Relikte der gemauerten Konstruktionen bildeten erst den zweiten Siedlungshorizont aus dem Ende des 13. Jahrhunderts, als nach der Befestigung der Stadt die neue Parzellierung des ganzen Raums vom Ostteil der Altstadt geschehen war. Der vorherige – erste – Siedlungshorizont dauerte seit dem ersten Drittel des 12. bis in die Mitte des 13. Jahrhunderts. (Abb. 8 und 12: grün) und seine Spuren auf den Parzellen Parz.-Nr. 680 und 690 (Abb. 1) indizieren das gemeinsame Siedlungsareal in der Umgebung der Kirche d. hl. Benedictus. Das lässt sich mit Hilfe der eingesenkten Objekte identifizieren, a. A. auch mit Teilen des eingesenkten Untergeschosses von einem Wohnbau (Abb. P9), an den zu Anfang des 14. Jahrhunderts kontinuierlich im 2. Siedlungshorizont (2. Hälfte des 13.–15. Jahrhundert) der gemauerte Bürgerhausbau (Abb. 10; 8 und 12: rot) anschließt.

Die raumbildenden Aktivitäten auf dem Grundstück um die Wende der Horizonte 1 und 2 hat in der Mitte des 13. Jahrhunderts die Befestigung der Altstadt ziemlich beeinflusst, als mit der höchsten Wahrscheinlichkeit alle Verbauung abgerissen worden sein musste. Dieses Ereignis belegt uns die Planierung des Geländes mithilfe der Sandschichten nach dem Ausheben des Grabens oder der Stadtmauerbaugrube (Abb. 8 und 12: gelb).

Abb. 1. Prag 1-Altstadt, Flächenausmaß, Struktur und die rekonstruierte Befestigungslinie. **Rot** – Forschung Nr. 1992/22. Rybná Parz.-Nr. 690; **grün** – Forschung Nr. 1971/30, Kaufhaus Kotva Parz.-Nr. 680; **schwarz** – belegte Baurelikte der Stadtmauer der Altstadt; **braun** – registrierte Stadtgrabenteile (Dokumentationsfonds des Abteils der Archäologie, NPÚ ÚOP [Nationalinstitut für Denkmalpflege, Regionale Fachstelle] in Prag, Gestaltung P. Taibl, 2017).

Abb. 2. Prag 1-Altstadt, Plan mit Nummern der archäologischen Forschungen in der nächsten Umgebung des Palais Holan. Legende: **1** – Palais Holan Rybná G. Parz.-Nr. 690; **2** – Kaufhaus Kotva Platz náměstí Republiky Parz.-Nr. 680; **3** – Rybná G. Parz.-Nr. 711; **4** – Rybná G. Nr.-Konskr. 694/I; **5** – Dlouhá (Lange) G. Parz.-Nr. 702; **6** – Revoluční Str. Parz.-Nr. 1018; Platz náměstí Republiky Parz.-Nr. 2372; Palladium Nr.-Konskr. 1078+1079/I; **7** – U Obecního domu G. Nr.-Konskr. 660/I; **8** – Gasleitungen Rybná-Masná-Benediktská G. (Dokumentationsfonds des Abteils der Archäologie NPÚ Prag, Gestaltung P. Taibl, 2017).

Abb. 3. Prag 1-Altstadt, Rybná G. Parz.-Nr. 690, Nr.-Konskr. 682/I, Forschung des NPÚ ÚOP in Prag Nr. 1992/22. Gesamtplan der Forschung. Legende: **rot** – Mauerwerk der gotischen Häuser aus dem 14.–15. Jahrhundert (laut LIBAL U. KOLL. 1959a); **gelb** – das archäologisch freigelegte Haus aus Schiefer; **blau** – der archäologisch freigelegte Grundriss des mittelalterlichen Hauses Nr.-Konskr. 684d?/I; **grüne Linie** – Grundrissrekonstruktion einzelner Flügel des barocken Palais Holan; **rote Linie** – Ausmaß der archäologisch geforschten Fläche (Verarbeitung aufgrund der Unterlagen von M. Tryml und Z. Dragoun, M. Kotýnek und P. Taibl, 2018).

Abb. 4. Prag 1-Altstadt, Rybná G. Parz.-Nr. 690, Forschung Nr. 1992/22. Fotos der Forschung mit rot ersichtlich gemachter östlicher Fläche mit Baurelikten des Hauses Nr.-Konskr. 684d?/I und seiner Nebenbauten (Foto F. Malý; Gestaltung P. Taibl, 2017).

Abb. 5. Prag 1-Altstadt, Rybná G. Parz.-Nr. 690, Forschung Nr. 1992/22. Grundrissausmaß des östlichen analysierten Teils der Forschungsfläche mit registrierten eingesenkten Objekten. **Blau** – Objekte des ältesten Siedlungshorizonts 1 (12.– Mitte des 13. Jahrhunderts); **rot** – Objekte des Siedlungshorizonts 2 (Anfang des 14.–15. Jahrhundert); **ohne Färbung** – 16. Jahrhundert und später. Die Quadrate H16, J16 nicht geforscht; I16 – nur Schnitt I16-219 entlang der Nordseite des Quadrats; I15 – geforscht im Ausmaß laut Abb. 10; J15 – die Forschung auf dem Höhenniveau des Darrenofenbodens vom Anfang des 16. Jahrhunderts; G12, H12, I12 infolge des Baus des Palais verschwunden (graphische Bearbeitung M. Kotýnek, 2018).

Abb. 6. Prag 1-Altstadt, Rybná G. Parz.-Nr. 690, Forschung 1992/22. Auswahl der Keramikfragmente vom Siedlungshorizont 1, d. h. 12.– Mitte des 13. Jahrhunderts (Zeichnung A. Sandanusová, 2017).

Abb. 7. Prag 1-Altstadt, Rybná G. Parz.-Nr. 690, Forschung Nr. 1992/22. **A** – Grundriss der Sonde H14 mit **gelb** ersichtlich gemachten Objekten des Siedlungshorizonts 1 (Zeichnung J. Vachuda; Gestaltung P. Taibl, 2017). **B** – Sonde J14, Westliche Hälfte, Grundriss mit **gelb** ersichtlich gemachten Objekten des Siedlungshorizonts 1 (Zeichnung M. Dvořáková, Gestaltung P. Taibl, 2017).

Abb. 8. Prag 1-Altstadt, Rybná G. Parz.-Nr. 690, Forschung Nr. 1992/22. Profil J14-381 der Sonde J14 mit Umrissen der Grabungen V49, V50 und V51. Legende: **violett** – Horizont 1, Schichtenkomplex vom Anfang des 12. Jahrhunderts; **grün** – Horizont 1, Schichtenkomplex vom 12.– Mitte des 13. Jahrhunderts; **gelb** – Sandschichten vom Grabenbau; **rot** – Horizont 2, Schichtenkomplex 2. H. des 13.–15. Jahrhundert (Zeichnung laut Gelände-Dokumentierung L. Brátková, Gestaltung P. Taibl, 2017).

Abb. 9. Prag 1-Altstadt, Rybná G. Parz.-Nr. 690, Forschung Nr. 1992/22. **A** – Sonde J13, Grundriss; **B** – Sonde I14 mit der Rinne V46 und zwei Säulengruben vom Horizont 1 (Gestaltung laut Gelände-Dokumentierung M. Kotýnek und S. Babušková, 2018).

Abb. 10. Prag 1-Altstadt, Rybná G. Parz.-Nr. 690, Forschung Nr. 1992/22. Siedlungshorizont 2. Legende: **rot** – Bauphase I aus der 2. Hälfte des 13. oder dem Anfang des 14. Jahrhunderts – Mauerwerk Z01 vom Haus Nr.-Konskr. 684d oder c/I; Umfriedungslinie (Pfahlgruben) – Strichlinie in J10-J12; zwei Brunnen im Hausinneren, ausgehobene Objekte (Fördergrube von Anfang des 14. Jh., Rinne in J15 aus dem 14.–15. Jh.). **Helblau** – Bauphase II, 15. Jh. – östlicher Zubau, wohl ein Brunnen V99 in G13+14, Loch in I13+14; **orange** – Siedlungshorizont 3 (Bau des Palais im 17. Jahrhundert); **violett** – Baueingriffe im 18./19. Jahrhundert; **ohne Färbung** – neuzeitliche Brunnen (Bearbeitung P. Taibl, 2017).

Abb. 11. Prag 1-Altstadt, Rybná G. Parz.-Nr. 690, Forschung Nr. 1992/22. Schieferfußboden im Innenraum des Hauses Z01, vor 1600 (Foto M. Tryml, 1992).

Abb. 12. Prag 1-Altstadt, Rybná G. Parz.-Nr. 690, Forschung Nr. 1992/22. Schnitt 219 über die Sonden I15 und I16 mit Durchschnitt der Sandfördergrube. Legende: **grün** – Schichten des Siedlungshorizonts 1; **gelb** – Sand von der Grabenaushebung, Mikrophase vom Abschluss des Horizonts 1; **rot** – stratigraphische Einheiten des Siedlungshorizonts 2; **grau** – Untergrund, Schicht I15-5932 Auelehm, I15-5933 Kiesel sand (Gestaltung laut Gelände-Dokumentierung M. Kotýnek, 2018).

Abb. 13. Prag 1-Altstadt, Rybná G. Parz.-Nr. 690, Forschung Nr. 1992/22. Sonde J12, Grundriss der nördlichen Hälfte, **rot** – Zaunpfahlgruben aus dem Siedlungshorizont 2; **ohne Färbung** – 16. Jahrhundert (Gestaltung laut Gelände-Dokumentierung M. Kotýnek, 2018).

Abb. 14. Prag 1-Altstadt, Rybná G. Parz.-Nr. 690, Forschung Nr. 1992/22. Auswahl der Keramikfragmente aus dem älteren Teil des Siedlungshorizonts 2 (Mitte des 13.–Ende des 14. Jahrhunderts), Grabung V82 (Foto und Gestaltung A. Sandanusová, 2017).

Abb. 15. Prag 1-Altstadt, Rybná G. Parz.-Nr. 690, Forschung Nr. 1992/22. Auswahl der Keramikfragmente der älteren Phase des Siedlungshorizonts 2 (14. Jahrhundert). V03 – Fundamentgraben zum Mauerwerk Z01 (das einzige Exemplar des Randes); V11 – Sandfördergrube; V36 – Brunnenausfüllung (Zeichnung A. Sandanusová, 2017).

Abb. 16. Joseph Daniel Huber, 1769, Der orthographische Plan Prags in der Kavalierperspektive (Wahre Laage Der Königlichen Haupt und Residentz Statt PRAG des Königreich Böhmeimb...). Ausschnitt der die Gestalt des Palais Holan (**rot** ersichtlich gemacht) und Umgebung in der Altstadt darstellenden Perspektive. Die Häuser Nr.-Konskr. 684 sind visuell vereinigt, z. T. von Türmen der Kirche d. hl. Benedictus überschattet. Die Kleine Benediktgasse ist ganz vom Häuserblock Nr.-Konskr. 684 verdeckt. Das zusammengeschlossene Palais Holan hat bislang noch nicht den zugebauten östlichen Auslauf (Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. K II 92; Gestaltung S. Babušková, 2018).

Tab. 1. Prag 1-Altstadt, Nr.-Konskr. 684/I. Übersicht der güterrechtlichen Verhältnisse von zwei Häusern im östlichen Teil des Grundstücks des heutigen Palais Holan im 1. Drittel des 15. Jahrhunderts.

Übersetzung von Jindřich Noll

Príspevek vznikl v rámci plnení výzkumného cíle NPÚ Archeologie. Nové historické prameny k dějinám území ČR financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

Mgr. Pavel TAIBL
archeolog
NPÚ ÚOP v Praze
taibl.pavel@npu.cz